

MARATHON

1/2016

číslo 135

Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění

Obsah

1. Úvodní poznámka	2
2. Hlavní materiály	5
Kontroverzní kritika substituce kapitálu prací Iana Steedmana(Petr Makovský)	5
Vykořisťování: Fikce, nebo realita? (Michal Kroh)	11
Ověřování manažerského potenciálu studentů vysokých škol (Otakar Němec)	15
2. Ohlasy a recenze.....	18
Kondratěv dělá vlny už i v české ekonomické vědě (Ilona Švihlíková)	18
3. Diskuse.....	19
V čem se přístup založený na koncepci produktivních služeb mýlí (Ondřej Černík).....	19
Záhada našeho bytí a rozhodování (Radim Valenčík)	22
Lidský kapitál a investice do vzdělání: Kritický pohled (Jan Campbell).....	23
4. Pracovní materiály	25
Ještě ke hře typu "Titanic"? (Radim Valenčík).....	25
A v čem se O. Krejčí mýlí? (Radim Valenčík).....	31
Základy nové ekonomie (dobra) (Petr Wawrosz, Radim Valenčík).....	37
Hledání dobré otázky (Ladislav Žák)	38

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík

**jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON**

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok

e-mail: prorok@vse.cz

Pavel Sirůček

e-mail: sirucek@vse.cz

Radim Valenčík (224933149)

e-mail: valencik@seznam.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16

110 00 Praha 1

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at www.valencik.cz

E-mail contact: valencik@seznam.cz

Do rukou se vám dostává časopis Marathon 1/2016. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na www.valencik.cz
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (2/2016) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. Března 2016.
- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.

- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR

1. Úvodní poznámka

Většina příspěvků v prvním letošním čísle je věnována problematice vztahu práce, kapitálu a lidského kapitálu. Není to náhodou, proto se připravovalo v návaznosti na 18. ročník vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání. Proto na úvod uveřejňujeme zpráva z této konference:

18. ročník vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání

V sobotu 28. listopadu 2015 úspěšně proběhl 18. ročník vědecké konference na téma Lidský kapitál a investice do vzdělání. Zúčastnilo se ho 35 odborníků, z toho 6 profesorů a jeden doktor věd (DrSc.). Vystoupilo 20 účastníků včetně studentů magisterského a doktorského studia. Někteří další účastníci přednesli obsáhlejší diskusní příspěvky, které budou rovněž zařazeny do sborníku z konference. Jednalo se bez přerušení od rána až do pozdních odpoledních hodin. Hlavními diskutovanými tématy byly:

- Co je příčinou degenerace států (jejich institucí) našeho civilizačního okruhu?
- Jak hodnotit kvalitu vzdělání, konkrétně vysokoškolského vzdělání, a co by mělo být jeho obsahem?
- Jak hodnotit výsledky vědy z hlediska jejich reálných přínosů?
- Jaký lidský kapitál potřebují firmy a jakou roli v jejich přípravě mohou sehrát vysoké školy?
- Jak financovat vysoké školy tak, aby byly zainteresovány na co nejlepším uplatnění absolventů?

Poprvé na konferenci vystoupili i zástupci katedry jazyků, a to s příspěvky velmi dobré odborné úrovně. Byla představena první verze odborné monografie (ročenky) za rok 2015 na téma *Perspektivy a financování odvětví rozvoje člověka*, která bude v průběhu příštího měsíce za účasti všech zájemců dopracována. V ní je prezentován komplexní pohled na příčiny současných problémů a jejich řešení z hlediska hypotézy, podle které prochází náš civilizační okruh změnou srovnatelnou s průmyslovou revolucí, která vyústí ve společnost, jejíž ekonomika bude založena na produktivních službách přispívajících k nabytí, uchování a uplatnění lidského kapitálu.

Příprava i vlastní průběh konference probíhaly v souladu s cílem, který byl formulován již v rámci 17. ročníku: „během následujících tří let připravit a prokomunikovat základní schéma komplexního programu takových reforem (včetně odpovědi na otázku, jak je realizovat v daných podmínkách), které by přeorientovaly fungování ekonomiky tak, aby mohl pokračovat dynamický a přitom trvale udržitelný růst, aby se obnovily tendence k vytváření vyšší míry rovnosti příležitostí pro společenský vzestup každého nezávisle na jeho startovní majetkové pozici, aby se podstatě zvýšila kvalita života člověka a postupně odstraňovaly hrozby, které vyvolává současný způsob ekonomického růstu i fungování společnosti“.

Daří se tak realizovat program uspořádání seriálu čtyř navazujících konferencí, které vyvrcholí v roce 2017 v pořadí 20. ročníkem naší konference. Ten bude organizován a načasován tak, aby na něm byly zhodnoceny formou veřejné prezentace, mediálních ohlasů i vydáním 4. ročenky na téma „*Perspektivy a*

financování produktivních služeb“ výsledky práce za celé čtyřleté období. A to tak, aby se jednalo o realistický a na míru dané doby ušitý komplexní program toho, jak vyvést naši společnost v rámci globálního kontextu z hrozeb, které dramaticky narůstají a budou narůstat.

Hrozby budou narůstat právě do té doby, než dojde k širokému odbornému a veřejnému prodiskutování propracovaného konceptu komplexních a dobře připravených reforem pracujících s dlouhodobou, pozitivní a realistickou vizí.

Jedním z cílů, které si klademe, je dát na stůl alternativu programům politických stran, což se stane aktuální právě vzhledem k podzimním volbám v roce 2017. Předpokládáme, že deklarováním tohoto záměru, prezentováním průběžných výsledků i osobními kontakty na ty, kteří ovlivňují přípravu volebních programů některých stran, ovlivníme jak obsahovou stránku voleb, tak i povolební vývoj.

V rámci výše uvedeného seriálu sehraje klíčovou roli příští ročník konference, kdy budeme klást zásadní důraz na její vědeckou dimenzi a mezinárodní spolupráci. Všechny hlavní výstupy budou prezentovány v angličtině a budou mít standardizovanou formu. Budou podrobeny náročnému a objektivnímu recenznímu řízení tak, aby sborník mohl být zařazen do mezinárodně uznávané databáze.

Základní informace o sborníku

Sborník obsahuje:

1. Úvod
2. Diskusi, která probíhala na internetových stránkách při přípravě pracovní části konference
3. Materiály z pracovní části konference
4. Ohlasy na přednesené příspěvky a průběh pracovní části konference
5. Fotogalerii

Průběh a stručné zhodnocení jednání konference

Pokusím se stručně v bodech zvýraznit některé momenty z přípravy konference, jejího průběhu a ohlasů na ni:

1. Pozitivní reakce po skončení konference byly na příspěvky L. Zelinky, J. Bartáka, B. Štědroně, V. Pavláta, L. Knihové.

2. Za velmi významné považuji úvodní vystoupení L. Zelinky. Jednak proto, že splnilo cíl, který jsem očekával: Nastartovalo jednání a hlavně průběh diskusí. Jednak a především proto, že představovalo komplexní pohled na podstatu současných problémů, navíc formulovanou velmi přehledně a otevřeně. V řadě momentů je pohled L. Zelinky odlišný od toho, který vzniká v rámci seriálu konferencí a na ně navazujících monografií (ročenek). Nepochybně tím pozitivně ovlivní formulování výchozích tezí pro přípravu dalšího ročníku konference.

3. Určitým překvapením bylo, že na rozdíl od minulého ročníku byla mimořádně velká pozornost věnována problematice HCC (Human capital Contracts), a to jak v rámci přípravné diskuse, tak i v rámci vlastního jednání konference; jak ze strany zkušenějších účastníků konference, tak i studentů. Konkrétně v příspěvcích (v rámci přípravné diskuse i na jednání konference) J. Červenky, P. Grebenička, P. Jílkové, L. Knihové, J. Mertla, J. Roučky, R. Valenčíka, L. Všetečky. Obsahově blízké byly tomuto tématu i další příspěvky. Patrně to svědčí o tom, že problematika HCC se vrací do hry. To je velmi významné, protože HCC budou hrát při realizaci komplexních reforem zaměřených na překonání současné slepé uličky vývoje klíčovou roli.

4. Příspěvek nestora konference V. Pavláta ukázal na řadu deformací, k nimž dochází v důsledku nevhodného hodnocení výsledků společenských věd a které tuto vědu vzdalují řešení současných problémů. Otázkou je, do jaké míry jsou tyto problémy spojeny s tím, že lépe výsledky společenských věd nedokážeme hodnotit, a do jaké míry jsou tyto deformace přímým důsledkem toho, jak funguje (či spíše v čem je dysfunkční) současný institucionální systém, který si společenské vědy podřizuje. Patrně i tato problematika by se měla stát předmětem zkoumání v rámci přípravy příštího ročníku konference.

5. Poměrně velká část příspěvků byla věnována problematice, která spadá do oblasti malých a středních podniků: I. Jindřichové a Š. Kocmanové, O. Němce, J. Nesnídalové a N. Petřů (která objevila badatelský prostor v oblasti dynastického kapitálu a jeho reprodukce).

6. Problematice obsahu vzdělávacích procesů a jeho souvislosti s institucionálními aspekty byly věnovány příspěvky V. Čecháka a D. Siegelové.

7. Jednotlivým oblastem produktivních služeb a jejich vzájemným vazbám byly věnovány příspěvky A. Klesly (zdravotní péči), J. Mertla (utřídění přístupů k problematice produktivních služeb v rámci veřejného sektoru), J. Vostatka (státní podpora rodin). P. Kazjar vnesl do jednání konference problematiku cestovního ruchu pojatého z hlediska produktivních služeb.

8. Na širší společenské souvislosti problematiky role vzdělání a lidského kapitálu ve svých příspěvcích upozornili R. Bedretdinov, J. Campbell, M. Kroh, B. Štědroň, P. Wawrosz, L. Žák.

9. Do programu konference byla zařazena i studentská sekce. V hlavním programu v ní vystoupili P. Grebeníček a J. Červenka, diskuse před konferencí zúčastnili též M. Blahout, L. Roučka a L. Všetečka, do ohlasů na průběh konference přispěl J. Červenka.

Příloha: Výchozí teze pro přípravu konference a monografie v roce 2015¹

1. Nejobecnější příčinou současných problémů je to, že doposud nedošlo k přeorientaci stávajícího setrvačného vývoje směrem ke společnosti produktivních služeb, tj. společnosti, v níž těžišťem ekonomiky jsou produktivní služby bezprostředně spojené a nabýváním, uchováním a uplatněním lidského kapitálu.

2. Ekonomický růst může být současně exponenciálně dynamický a trvale udržitelný, resp. musí být exponenciálně dynamický, aby byl trvale udržitelný.

Plnější využívání investičních příležitostí spojených s rozvoje, uchování a uplatněním lidských schopností může dokonce exponenciální dynamiku růstu (ve smyslu procentuálních přírůstků ze zvyšujícího se základu) oproti té, kterou přinesla průmyslová revoluce, zvýšit.

3. Rozhodující podmínkou přechodu k ekonomice založené na produktivních službách je zainteresovanost subjektů působících v odvětví produktivních služeb formou vytvoření zpětných vazeb (nezprostředkovaných institucionálním rozhodováním) mezi efekty produktivních služeb a financováním těchto subjektů. Vytvoření této zpětné vazby formou human capital contracts může podstatným způsobem přispět k vyšší dynamice ekonomického růstu, pozitivním změnám jeho charakteru a zvýšení kvality života lidí. Jedná se o změnu srovnatelnou s průmyslovou revolucí (patrně ještě výraznější).

4. K prosazení nové ekonomiky, tj. ekonomiky produktivních služeb, je nutný komplex vzájemně provázaných reforem v odvětvích sociálního investování a sociálního pojištění (zejména vzdělání, péče o zdraví a penzijního pojištění). Jedná se o reformy předpokládající plné využití investičních příležitostí v oblasti nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu. Jejich realizace je tudíž spojena s orientací společnosti na podstatně vyšší míru rovnosti při využívání těchto investičních příležitostí (ve smyslu nezávislosti na výchozích majetkových či příjmových poměrech nositele investičních příležitostí).

5. Neschopnost vytvořit si realistickou představu o možnosti exponenciálně dynamického trvale udržitelného růstu je gnoseologickou příčinou vzniku a šíření představ o katastrofickém či silovém řešení problémů spojených s existencí nepřekonatelných bariér růstu (formou reglementace spotřeby, omezení počtu obyvatelstva apod.). Tyto představy následně zvyšují intenzitu pozičního investování, jehož důsledkem je ekonomická segregace společnosti a oslabování institucionálního systému působením struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Návazně pak dochází k deformování reforem v oblastech systémů sociálního investování a sociálního pojištění, zneužívání jejich objektivní nezbytnosti k aktivitám poškozujícím společnost.

6. Hrozby a příležitosti, které vytváří současná doba v jednotlivých zemích, umožňují spolu s využitím teorie otevřít cestu k prosazení koncepčních komplexních reforem v oblastech sociálního investování a sociálního pojištění. Reformy, které jsou orientovány na plné využívání investičních příležitostí souvisejících se svobodným rozvojem člověka a které předpokládají zdokonalování trhu v dané oblasti na bázi přenesené ceny a zprostředkovaného uplatnění přenesené ceny.

7. K analýze bariér, které vznikají mezi teoretickým řešením a jejich uplatněním v praxi, je možné i nutné využít teorii her, zejména při analýze pozičního investování, při analýze působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad a při zkoumání možností pozitivního vývoje finančních trhů.

8. Vzhledem k tomu, že snaha zastít působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad přerostla v systematické stupňování konfliktů a zvyšování jejich intenzity, je nutné věnovat značnou pozornost analýze aktuálního vývoje a jeho predikcím s cílem co nejpřesněji vymezit podmínky (včetně odhadu toho, kdy nastanou), které umožní v reakci na širší povědomí toho, že se nacházíme v historickém excesu, zahájit proces odborného a zejména veřejného prokomunikování nezbytných reforem a jejich lokálního i globálního kontextu.

¹ Poznámka: Následující teze navazují na obdobné teze publikované na začátku přípravy monografie vydané v roce 2014. Jsou pozměněny v souladu s novými poznatky. Byly rovněž uveřejněny na začátku přípravy 18.

ročníku konference a práci na monografii za rok 2015. Čtenář si na základě nich může udělat představu o tom: 1. V jakém směru se posunul koncept, ze kterého vycházíme oproti začátku přípravy první monografie (pokud se seznámí s výchozími tezemi obsaženými v monografii z roku 2014).

2. Do jaké míry se výchozí teze osvědčily a v čem byly v průběhu práci překonány, k jakému posunu poznání došlo (mj. i v důsledku dramatických událostí v během roku 2015).

2. Hlavní materiály

Kontroverzní kritika substituce kapitálu prací Iana Steedmana

Petr Makovský

Abstrakt

Tento příspěvek představuje nepříliš známou kritiku neoklasické teorie kapitálu Iana Steedmana. Steedman podrobuje kritice neoklasický závěr o vlivu úrokové míry na objem kapitálu (práce) v produkčních systémech. Ekonomická teorie tento neoklasický závěr popisuje rozkladem na substituční a důchodový efekt, kdy vždy negativní substituční efekt je málokdy převážen případným pozitivním důchodovým efektem v produkčních systémech obecně. Nejznámějším rozporem popsané logiky je existence Giffenova paradoxu (statku) na funkci užítku, resp. na individuální poptávce.

Steedmanova kritika oslabuje dopady efektivního řízení úrokové míry ve vztahu k docílení optimální zaměstnanosti v produkčním systému. Přestože tato kritika využívá neoklasickou metodu, její závěry oslabují obecné závěry pro teorii firmy a odvětví, tak jak je představuje standardní neoklasická teorie. Doporučení, která se objevují na základě představené kritiky, jsou například zaměření se na specifika odvětví a případná tvorba individuální hospodářské politiky pro konkrétní odvětví národního hospodářství. Steedmanova kritika se pohybuje v oblasti jak mikroekonomie, tak makroekonomie. Steedman v duchu neoklasického makro přístupu, který staví makroekonomickou teorii na optimalizujících ekonomických agentech, vyvrací zažité přístupy na nejjednodušších produkčních systémech, a využívá získané závěry pro kritiku soudobé hospodářské politiky.

Klíčová slova: úroková míra, model spotřebního a průmyslového odvětví, substituce, ukazatel kapitálu k produktu.

JEL klasifikace: B510, D210

Steedman Controversy Critique of capital – labor Substitution

Abstract

The article focuses on the not well known critique of the neoclassic capital theory. This critique is done with the professor Ian Steedman. Steedman concentrates himself on the problematic conclusion about the capital/product ratio dependency on the interest rate evolution. The neoclassic approach assumes that the higher interest rate is a reason for the substitution the labor for the capital in the production. The economics speaks about the higher amount of the negative substitution effect than the amount of the prospective positive income effect. The most known discrepancy of this idea is the existence of so called Giffen paradox (good) which is derived from the specific utility function and which is then presented on the specific individual demand curve.

Steedman critique weakens the conclusion about the efficient management of the interest rate in order to provide optimal employment. Although this critique is achieved with the neoclassic technique, it weakens the general solution of any firm or industry which is proposed with the economic theory. Recommendation based on this critique, is to concentrate on the industry specification and to think about potential individual industry policy. Steedman critique belongs to both microeconomics and macroeconomic theory. Steedman in the way of modern neoclassic approach, which builds macroeconomy models based on the individual optimizing agents, argues against the whole macroeconomic policy. His arguments are based on most simple models.

Key words: interest rate, consumption-industry production model, substitution, capital to product ratio.

JEL Classification: B510, D210

Tato konzultace byla vytvořena se záměrem informovat o myšlenkách, které vnáší do neoklasické teorie kapitálu Ian Steedman. Přestože se nejedná o „mainstreamového“ autora, používá neoklasické metody pro poukázání slabých míst mainstreamové teorie kapitálu a teorie mezinárodního obchodu (sám sebe označuje za neoricardiánce). V této konzultaci popisujeme jeho kritiku předpokladu substituce v neoklasické teorii kapitálu, tak jak ji představuje dlouhodobě, naposledy ovšem např. v Steedman (2008). Přiblížená problematika není zcela jistě nová, nicméně jde o ne zcela představenou kritiku závěrů neoklasické teorie o dopadech změny cen výrobních faktorů na možnosti substituce kapitálu prací. Dodejme, že neoricardiánský kritický přístup mainstreamu i „rakouské“ ekonomie nepozorujeme pouze u Steedmana, ale i u dalších především evropských autorů. Mezi výčet těchto autorů bychom měli zařadit Kurze (1997), ze starší literatury jmenujme Joan Robinsonovou (Robinson, 1975). S ohledem na zaměření této konzultace na Steedmanovu práci zařadíme literaturu v jeho spoluautorství. Jde o Opocher a Steedman (2009) anebo Salvadori, Steedman (1985) či Metcalve, Steedman (1977). Neoricardiánská kritika mainstreamové ekonomie se odvozuje už od Sraffy (1932). Nicméně s ohledem na teorii kapitálu do přehledu literatury především patří Steedman (1981, 1983, 1985, 1999).

1. Mikroekonomický model specifických odvětví s předpokladem fixního kapitálu

Cílem modelu je poukázat na alternativní závěry získané „neoklasickou“ metodou i při zachování standardních předpokladů. Zaměříme se na prvek neoklasického modelu dvoufaktorové produkční funkce, konkrétně na možnost růstu podílu kapitálu a produktu v reprezentativním produkčním systému, který je vyvolaný růstem úrokové míry *ceteris paribus*. Tento produkční systém se skládá pouze ze dvou odvětví, z odvětví produkující spotřební statky a z odvětví produkující kapitálové statky. Jde o velmi zjednodušený model, nicméně jeho rozšíření by zcela jistě nebylo komplikované.

Neoklasická mikroekonomická teorie prezentuje závěr o dopadu snížení podílu kapitálu na produktu a růstu podílu práce na produktu v závislosti na růstu úrokové míry (růst alternativních nákladů kapitálu). Jinými slovy substituční efekt převažuje případný pozitivní důchodový efekt v představené dvoufaktorové produkční funkci (Gravelle, Rees; 2004). V mnoha ohledech je představená alternativní metoda případnou velmi nosnou komponentou neoklasického, ale především mikroekonomického náhledu na rozhodování ekonomických subjektů, tak jak je představeno především v rámci optimalizace funkce užítka spotřebitele a produkční resp. nákladové funkce u optimalizace na úrovni firmy.

Steedmanova logika, která je založena na Hicks – Samuelson - Spaventa modelu, přináší velmi zajímavé rozšíření standardního neoklasického závěru. Tento závěr argumentuje pro aktivní řízení úrokové míry s cílem optimalizovat v ekonomice zaměstnanost. V dalším postupu se zaměříme na principy z Garegnani (1970). Uvažujme poměry vstupů a výstupu, tedy podíl L/Q a K/Q . Modelově dokazujeme, že jak úroková míra roste tak L/Q nejprve roste a K/Q klesá, od určité výše úrokové míry je tomu ovšem naopak. Dokonce lze tvrdit, že podíl L/Q je pro velmi malé a pro velmi vysoké úrokové míry stejně velký, zatímco podíl K/Q je nepatrně menší pro vysoké úrokové míry než pro nízké. Dodejme, že absolutně odhlížíme od problému reswitchingu. Neuvažujeme tedy možné přechody k efektivnějším technologiím, což je zcela jistě velmi silný předpoklad. Problém reswitchingu je produktem tzv. sporu dvou Cambridgeí (Sraffa, 1975). V tomto sporu šlo ve zkratce o použitelnost agregátní produkční funkce. Na základě kritiky Pierro Sraffy a Joan Robinsonové posléze P. A. Samuelson ve svém „*A Summing Up*“ (Samuelson, 1966) uznává argumenty oponentů, nicméně nezavrhuje použitelnost neoklasické mikroekonomické teorie jako takové. Agregátní produkční funkce jsou v ekonomii používány i v současnosti a to bez jakýchkoliv omezení. Navíc jejich logika implicitně omezuje možnosti závěrů získaných na bázi DSGE apod.

Důvody pro neuzavření diskuze dvou Cambridgeí po Samuelsonově uznání argumentů oponentů jsou v zásadě tři (Garrison, 2006).

Zprvé, zmíněné paradoxy nejsou nakonec zase tak kontroverzní, jakmile jsou konsekvence plně pochopeny.

Zadruhé, konkrétní dočasné profily technologií náchylných k reswitchingu jsou dostatečně nepředvídatelné, aby ospravedlnily zapomenutí fundamentálních principů agregátní nabídky. V tomto případě je zmiňována uznaná paralela s nemožností zapomenutí poptávkových principů s představením Giffenova paradoxu.

A zatřetí, nesledujeme žádné další aktuální paradoxy, které by byly „evropskou“ Cambridgeí identifikovány, což neoklasická teorie opět přirovnává k ojedinělému případu rostoucí poptávky v případě brambor v 19. století v Irsku v období hladomoru a exodu.

Nicméně už třeba jen Joan Robinsonová nepřijímá takové vyřešení problému a svými slovy oslabuje dokonce metodu komparativní statiky v ekonomii (Robinsonová, 1975).

Vraťme se nyní k samotnému problému, který prezentuje Ian Steedman na přesvědčivém modelu Corn – Tractor.

Velmi jednoduchý produkční model Corn - Tractor předpokládá, že za dané technologie, je nutný určitý objem strojů a lidské práce pro výrobu těchto strojů (Tractor) anebo pro spotřební zboží (Corn). Uvažujeme konstantní výnosy z rozsahu (tedy homogenitu funkce stupně jedna), dále předpokládejme, že produkce strojů vyžaduje a strojů a b jednotek práce. Pro výrobu spotřebního zboží je potřeba α strojů a β jednotek práce. Národní produkt takové jednoduché ekonomiky bychom zjistili podle standardního předpisu $y = ab$. Dále předpokládáme, že podíl kapitálu k práci je v obou odvětvích stejný. Platí tedy $ab = \alpha\beta$ (Hicksův předpoklad pro model). V prvním kroku předpokládáme zapojení pouze fixního kapitálu nikoliv zapojení cirkulujícího kapitálu (meziprodukty do výroby).

Samozřejmě musíme předpokládat konstantní efektivnost výroby a krátkou životnost strojů, které jsou zapojeny do výroby v obou odvětvích. Můžeme dokonce předpokládat různou míru depreciace (znehodnocení) kapitálu v odvětvích, což činí analýzu komplikovanější, nicméně kvalitativní závěr bude stejný. Musíme si uvědomit předpoklad, že staré stroje nemohou být mobilní mezi odvětvími.

Hodnota vyplacených důchodů (produktu) v prvním odvětví (Tractor) je zjistitelná podle [1]. Předpokládáme, že hodnota produkce v prvním odvětví, v průmyslovém odvětví (hodnota toku např. za rok) je rovna nákladům na práci a nákladům na kapitál. Druhý sčítanec se skládá z fyzického objemu kapitálu, z ceny kapitálu a z umořovatele. Umořovatel musíme použít, protože předpokládáme financování kapitálu úvěrem. Po vynásobení

umořovatelem částky poskytnutého úvěru získáme splátku úvěru za jedno období (v našem případě za rok). Životnost kapitálu v průmyslovém odvětví je n let.

$$p = bw + ap_k \frac{r(1+r)^n}{(1+r)^n - 1} \quad (1)$$

Analogicky je zjištěna hodnota produkce v druhém odvětví (ve spotřebním odvětví). Opět musí jít o tok peněžního ocenění fyzického produktu za rok, podle vzorce [2]. Předpokládáme, že hodnota produktu je rovna sumě vyplacených důchodů v tomto spotřebním odvětví. Stejně jako u průmyslového odvětví, je i ve spotřebním odvětví kapitál financován úvěrem. Naopak životnost kapitálu ve spotřebním odvětví je v let.

$$\pi = \beta w + \alpha p_k \frac{r(1+r)^v}{(1+r)^v - 1} \quad (2)$$

Vidíme, že v modelu uvažujeme různé doby životnosti kapitálu v různých odvětvích, nicméně zdůrazněme ještě jednou, že nepředpokládáme možnost přeprave staršího kapitálového vybavení mezi odvětvími. Zapojení takového předpokladu by model opět komplikovalo.

Ještě jednou zopakujeme, že předpokládaný podíl kapitálu k práci je v obou odvětvích shodný.

$$\alpha b = a \beta \quad (3)$$

Jak se bude vyvíjet podíl kapitálu k výstupu v obou odvětvích v závislosti na měnící se r , ukážeme nejprve pro konkrétní n a v a posléze zobecníme.

2. Konkrétní závěry modelu specifických odvětví s fixním kapitálem

Budeme se nyní zabývat modelem v případě nastavených konkrétních hodnot parametrů. Jde o parametry času modelu z hlediska ocenění hodnoty kapitálu v základním i v nezákladním odvětví. V rámci konkrétních hodnot parametrů poté budeme sledovat kvalitativní změnu v dosažených závěrech modelu.

Nejprve provedeme analýzu životnosti kapitálu v odvětvích ve výši $n=2$ a $v=1$. Podíl kapitálu k produktu k je v základním odvětví („machine industry“) v takové situaci roven výrazu.

$$k = a \frac{(1+r)}{(2+r)} \quad (4)$$

Prozkoumáním této funkční závislosti zjistíme, že k roste s r . Jde o zjištění hodnot první derivace k podle r , která je vždy kladná. Takové tvrzení jsme zjistili díky aplikaci pravidla derivace podílu a následného upravení výsledného výrazu v jednodušší výraz, který jsme logicky zhodnotili.

V druhém kroku se zaměříme na spotřební (nezákladní) odvětví („consumption industry“). Podíl kapitálu k produktu v tomto odvětví je roven výrazu [5]. Tento podíl kapitálu na produktu v druhém odvětví prozkoumáme s ohledem na vývoj úrokové míry analogicky předchozímu postupu.

$$\kappa = \frac{a(2+r)}{(2+a) + (1+a)r} \quad (5)$$

Derivace ukazatele κ podle r je za použití pravidla derivace podílu vždy záporná. Jakmile r roste κ vždy klesá, což sleduje standardní neoklasický závěr substituce. Vidíme ovšem, že existuje minimálně jedno odvětví, kde takový závěr zřejmě je neplatný. V námi uvažovaném nezákladním odvětví platí, že pokles r vyvolá růst podílu kapitálu na produktu (poklesem podílu práce na produktu). Jinými slovy v případě existence dvou odvětví, kdy mezi nimi probíhá určitá interakce, pak je dokázáno že v nezákladním odvětví zákon substituce výrobních faktorů s ohledem na změnu relativní ceny neplatí. Samozřejmě musíme dodat, že neuvažujeme žádnou existenci cenové diskriminace a uvažujeme standardní předpoklady neoklasické mikroekonomie, především odvětví s velkým počtem firem, tedy dokonalou konkurencí.

Nyní se budeme zabývat modelem, pokud zavedeme jiné hodnoty parametrů.

Zadruhé provedeme analýzu za předpokladu, že $n=1$ a $v=2$. V takovém konkrétním případě modelu dopočítáme podíly kapitálu na produktu v odvětvích k a κ . Tyto podíly nabývají hodnot [6], resp. [7].

$$k = a \quad (6)$$

$$\kappa = \frac{a(1+r)}{(2-a) + (1-a)r} \quad (7)$$

Za předpokladu takové délky životnosti kapitálů v představených odvětví k nereaguje na r (podíl kapitálu na produktu v průmyslovém odvětví je nezávislý na úrokové míře). Podíl kapitálu na produktu κ roste s růstem r . Dovození závěru nebudeme představovat. Opět jsme využili pravidlo o derivaci podílu. Po upravení této první

derivace je zřejmé, že její hodnota je vždy kladná. Důležitý je opět dosažený oslabený neoklasický závěr substituce výrobních faktorů jako reakce na relativní změnu jejich cen. Prozkoumejme nyní rozšíření modelu na delší životnost kapitálu v obou odvětvích.

Zatřetí předložíme analýzu pro délky životnosti kapitálu v odvětvích ve výši $n=2$ a $v=2$.

V případě stejné délky životnosti kapitálu v odvětvích je podíl kapitálu na produktu v průmyslovém i ve spotřební odvětví identický, a to ve výši z rovnice [8].

$$k = \kappa = a \frac{(1+r)}{(2+r)} \quad (8)$$

Po důsledném dovození hodnoty první derivace k (resp. κ) dokážeme, že hodnota této první derivace je vždy kladná. Platí tedy, že podíly kapitálu na produktu (jak k , tak κ) jsou ovlivněny pozitivně změnou úrokovou mírou r .

V předchozím praktickém případě jsme uvažovali šest podílů kapitálu k produktu, přičemž v jednom případě podíl kapitálu k produktu nereagoval na změny úrokové míry, v jednom odvětví došlo k projevení neoklasického zákona substituce. Jinými slovy došlo k substituci relativně dražšího kapitálu relativně levnější prací (podíl kapitálu na produktu poklesl s růstem úrokové míry). U dalších čtyř představených situací pozorujeme pozitivní vliv na podíl kapitálu k produktu (a tedy nutně existuje negativní vliv změny úrokové míry na podíl práce na produktu).

Popsané teoretické rozšíření neoklasický závěr substituce významně oslabuje. V tomto článku představený model uvažoval šest možných odvětví (produkčních systému) přičemž negativní vliv úrokové míry na podíl kapitálu k produktu byl pozorovatelný pouze v jednom produkčním systému. V ostatních pěti odvětvích byl pozorovaný pozitivní vliv úrokové míry na podíl kapitálu k produktu.

Zopakujme předpoklady dosavadní analýzy. Jde o zapojení pouze fixního kapitálu (nikoliv cirkulujícího kapitálu. Cirkulujícím kapitálem rozumíme objem kapitálových vstupů ve formě rozpracovaných meziproductů). Dále neuvažujeme pře prodej fixního (fyzického) kapitálu mezi odvětvími (předpokládáme krátkodobou životnost fixního kapitálu) a dále jsme přijali předpoklad o identické hodnotě podílu kapitálu a práce v různých odvětvích.

Dodejme, že po opuštění posledního zmíněného předpokladu a při delších časových horizontech (při vyšším n a/nebo vyšším/nížším v) nebude existence pozitivního vlivu r na k , (resp. na κ) definitivně odstraněna.

3. Mikroekonomický model specifických odvětví se zapojením cirkulujícího kapitálu

Cirkulujícím kapitálem rozumíme možnost přepraje staršího kapitálového vybavení v produkčních systémech (Steedman, 2005), ale také zapojení kapitálu ve formě rozpracovaných meziproductů. Uvažujme soustavu produkčních systémů, kde platí, že hodnota produktů je

$$p = we + (1+r)p_A A \quad (9)$$

kde e je vektor zaměstnanosti. Všechna ostatní označení jsou standardní. Dodejme, že pro všechny způsoby produkce předpokládáme stejný charakter výnosů z rozsahu (homogenita funkce stupně jedna). Podíl kapitálu k práci (vektor) v j -tém odvětví je následující.

$$k_j = \frac{p_a^j A_j}{p_j} = (1+r)^{-1} \left[1 - e_j \left(\frac{w}{p_j} \right) \right] \quad (10)$$

V tuto chvíli potřebujeme vyjádřit, jak obecně k_j reaguje na r . Steedman (2009) představuje minimálně tři možnosti dokázání jím očekávaného závěru tohoto problému.

Zprv, pro j -té odvětví platí, že podíl oceněného kapitálu k produktu závisí na následujícím součtu.

$$k_j = \sum_i a_{ij} (p_i / p_j) \quad (11)$$

Je zcela jisté, že změna r způsobí změny všech cen produkce. Určitě budeme schopni sestavit pořadí podle velikosti procentních změn cen v našem produkčním systému.

$$\tilde{p}_1 \succ \tilde{p}_2 \succ \dots \succ \tilde{p}_n \quad (12)$$

Na základě této nerovnosti můžeme dovést závěr, že k_i klesá s rostoucím r , zatímco k_n roste s rostoucím r . Nejméně jeden podíl kapitálu k produktu roste s růstem úrokové míry ($dk_j/dr > 0$) pro jakoukoliv úrokovou míru. Samozřejmě je nevyhnutelné, že j závisí na r .

Druhý způsob důkazu je postaven na základě podmínky obecné řešitelnosti soustavy rovnic. Steedman se odvolává na závěry Perronovy – Frobeniusovy věty, podle které předpokládá řešitelnost následující maticové rovnice [13], resp. [14].

$$pAx = \alpha(px) \quad (13)$$

$$p\hat{k}x = \alpha(px) \quad (14)$$

kde \hat{k} je diagonální matice vytvořená z prvků k_j . Pro jakékoliv r poté platí, že vážený průměr k_j se rovná α . Z toho důvodu nejméně jedno $k_j < \alpha$ a nejméně jedno $k_j > \alpha$. Stejně tak, když je $w = 0$ a navíc $\alpha(1+R) = 1$, platí, že každé $k_j = \alpha$. A proto, jak r roste k R , tak musí s jistotou existovat alespoň jedno $dk_j/dr > 0$.

Třetí, poslední způsob důkazu neplatnosti neoklasického zákona substituce spočívá v nutné platnosti rovnice [15], resp. [16]. Samozřejmě, stejně jako ve standardní ekonomické teorii předpokládáme pouze kladné hodnoty p .

$$p(\hat{k} - A) = 0 \quad (15)$$

$$|\hat{k} - A| = 0 \quad (16)$$

V takovém případě matice A definuje množinu k_j . Pro jakékoliv reálné e odlišné od podmínky $eA = ae$ se vektor k po množině A pohybuje s růstem r . Jak můžeme ovšem tvrdit, že alespoň jedno $dk_j/dr > 0$? Předpokládejme matici kladných prvků $(a_{n1}, a_{12}, a_{23}, \dots, a_{n-1,n})$, která není primitivní a platí, že ostatní a_{ij} jsou nulové.

Platí, že

$$k_1 k_2 k_3 \dots k_n = (1+R)^{-n} \quad (17)$$

pro všechna možná e a pro všechna možná $(1+r)$. Opět platí, že zde musí existovat, alespoň jedno $dk_j/dr > 0$. Nicméně tento závěr můžeme ještě výrazněji rozšířit. Následující vlastnost podílu kapitálu k produktu bude velmi přínosná.

Při platnosti

$$\dot{k}\hat{p} = \dot{p}(A - \hat{k}) \quad (18)$$

a při platnosti rovnice [9] s $w = 1$ dovozujeme následující vztah

$$p = e + (1+r)p_A A \quad (19)$$

resp.

$$\hat{p}[I - (1+r)A] = pA \equiv p\hat{k} \quad (20)$$

resp.

$$\dot{k}\hat{p} = p\hat{k}B - pB\hat{k} \quad (21)$$

kde

$$B \equiv [I - (1+r)A]^{-1} A = A[I - (1+r)A]^{-1} \quad (22)$$

Pro j -tý element (odvětví) pozorujeme tvar [23]

$$\left(\frac{p_j}{pB_j} \right) \dot{k}_j = \left(\frac{p\hat{k}B_j}{pB_j} \right) - k_j \quad (23)$$

Protože $B_j > 0$ vidíme, že \dot{k}_j je kladné/záporné jako vážený průměr k_j minus k_j . Dodejme, že zde musí být tendence určitých k_j konvergovat, jakmile r roste. Jinými slovy pro každou hodnotu r platí, že pro vysoká k_j zde bude k_j klesat, jak r poroste. Podobně platí *vice versa*. Pro každou hodnotu r platí, že nízká k_j rostou a vysoká k_j klesají, jak se r zvětšuje. Doplňme, že není úplně jasné, jak se budou chovat průměrné vysoká k_j .

Uvažujme dále velmi speciální případ, kdy řádky matice A jsou lineárně závislé navzájem (nikoliv ovšem lineárně závislé na vektoru e). Pro jakýkoliv vektor e , musí být podíl kapitálu k produktu jednoduchou lineární funkcí úrokové míry, která je minimálně jednou rostoucí a minimálně jednou klesající. Je tedy jistě možné pro všechny $k_j(r)$ být monotónními funkcemi.

Druhý závěr modelu je o důsledku předpokladu neprimitivnosti matice A . Řádky této matice jsou vzájemně ortogonální. Takový předpoklad způsobuje rozpor se závěrem z předchozího odstavce minimálně pro jedno k_j . Je tedy dokázáno, že nevyhnutelně v ekonomice s cirkulujícím kapitálem s fixními koeficienty pro každou velikost úrokové míry, platí alespoň pro jedno j , že v tomto odvětví pozorujeme reakci $(dk_j/dr) > 0$.

Závěrem

Závěrem k představené analýze doplňme, že Steedman (2008) dodatečně dokazuje, že závěry jsou validní i v prostředí, kde změna úrokové míry vede ke změně technologie. Dosažené poznatky konfrontuje opět na produkční funkci s cirkulujícím kapitálem (možným přeprodejem staršího kapitálu v jakýchkoliv proporcích), ale i na modelu specifických odvětví s fixním kapitálem.

Zrekapitulujme závěry, které prezentuje kontroverzní kritika neoklasické teorie substituce. Zprvu, v soudobé mikroekonomické teorii i praxi by měla být větší pozornost věnována specifikům firem a jednotlivých odvětví. Zjednodušující předpoklady, které uvažují homogenní firmy, odvětví, spotřebitele a firmy jsou nosnými prvky soudobé ekonomické teorie. Je pravdou, že určité odchýlení prakticky neslučitelných modelů přináší nová keynesiánská ekonomie. Nicméně v oblasti mikroekonomie jsou předpoklady homogenity stále obhajované. Pokud požadujeme na správné teorii její uplatnitelnost pro praktické řešení problému, pak bychom Steedmanovu kritiku neoklasické teorie substituce levnějšího kapitálu prací měli brát velmi seriosně.

Na základě dosažených poznatků se ukazuje jako za velmi zkreslující předpoklad „černé skříňky“ pro obecnou firmu, resp. obecné odvětví. Ukazuje se tedy nejen prakticky, ale i teoreticky, že zanesení odlišností odvětví pro pochopení fungování vlivu cen na objemy výrobních faktorů.

Jinými slovy se nám daří oslabit možnost zobecnitelnosti (časové, místní, produktové), tak jak je předpokládána ve standardní neoklasické mikroekonomii, konkrétně pro závěry teorie substituce vstupů.

Zadruhé, se nám podařilo prokázat užitečnost nahrazení v soudobých mikro, ale i makro modelech ukazatele kapitálu vzhledem k práci ukazatelem kapitálu vzhledem k produktu. Tento ukazatel má lepší vypovídací schopnost o kapitálové intenzitě v produkčním systému. S ohledem na konstantní výnosy z rozsahu, což je standardní předpoklad především v makroekonomii, by nahrazení ukazatele nemělo způsobit negativní efekty.

Zatřetí, jsme představenou diskuzí zesílili potřebu začít se zabývat spíše jednoduchými produkčními modely s fixním kapitálem. Tedy nepřijímat automaticky standardní neoklasický předpoklad o variabilním kapitálu v dlouhém období (neorientovat se primárně na dlouhé období).

Zopakujme ještě jednou, že ať už uvažujeme existenci jediné, několika či nekonečně mnoho technik zpracování vstupů ve výstupy, je prokázáno, že ukazatel kapitálu vzhledem k výstupu může růst s růstem úrokové míry. Samozřejmě, v některých případech je představený pozitivní vztah nemožný, nicméně alespoň v jednom odvětví je pozitivní vztah pozorován vždy. Proč bychom tedy měli trvat na závěru neoklasické teorie substituce vstupů, že vyšší úroková míra povede k poklesu podílu kapitálu na produktu?

Literatura

ARESTIS, P.; SAWYER, M. 2000. *A biographical dictionary of dissenting economists*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2000. ISBN 1 85898 560 9.

GAREGNANI, P. 1970. Heterogeneous capital, the production function and the theory of distribution. *The Review of Economic Studies*, 1970. Vol. 37, No. 3(Jul., 1970), pp. 407-436.

GARRISON, R. W. 2006. Reflections on reswitching and roundaboutness. In KOPPL R. (ed.). *Money and Markets – Essays in honor of Leland B. Yeager*. New York: Routledge, 2006, pp. 186-207. ISBN 10: 0-415-70162-7.

GRAVELLE, H.; REES, R. 2004. *Microeconomics*. Essex: Pearson Education Limited, 2004. ISBN: 10:0-582-40487-8.

KURZ, H. D. 1997. *Theory of production: A long-period analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. ISBN 0-521-44325-3.

OPOCHER, A; STEEDMAN, I. 2009. Input price–input quantity relations and the numéraire. *Cambridge Journal of Economics*, 2009. Vol. 33, No. 5, pp. 937-948.

ROBINSON, J. The unimportance of reswitching. *The Quarterly Journal of Economics*, 1975. Vol. 89, No. 1, pp. 32-39.

SRAFFA, P. 1932. Dr. Hayek on money and capital. *The Economic Journal*, 1932. Vol. 42, No. 165, pp. 42-53.

SRAFFA, P. 1975. *Production of commodities by means of commodities: Prelude to a critique of economic theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. ISBN 0-521-09969-2.

SALVADORI, N.; STEEDMAN, I. 'Cost Functions and Produced Means of Production: Duality and Capital Theory. *Contributions to Political Economy*, 1985. Vol. 4, No. 1, pp. 79-90.

SAMUELSON, P. A. 1966. A summing up. *The quarterly journal of economics*, 1966. Vol. 80, No. 4, pp. 568-583.

STEEDMAN, I. 2009. Many capital–output ratios increasing with the interest rate: an industry-level analysis. *Metroeconomica*, 2009. Vol. 60, No. 1, pp. 150-161.

STEEDMAN, I. 1985. On input demand curves'. *Cambridge Journal of Economics*, 1985. Vol. 9, No. 2, pp. 165-172.

STEEDMAN, I. 1983. On the measurement and aggregation of productivity increase. *Metroeconomica*, 1983. Vol. 35, No. 3, pp. 223-233.

STEEDMAN, I. 1999. Production of Commodities by Means of Commodities and the open economy. *Metroeconomica*, 1999. Vol. 50, No. 3, pp. 260-276.

STEEDMAN, I. 1981. Time preference, the rate of interest and abstinence from accumulation*. *Australian Economic Papers*, 1981. Vol. 20, No. 37, pp. 219-234.

STEEDMAN, I. 1999. Vertical integration and 'reduction to dated quantities of labour'. In MONGIOVI G., PETRI F (ed.). *Value, Distribution and Capital – Essays in honor of Pierangelo Garegnani*. New York: Routledge, 1999, pp. 286-292. ISBN 13: 978-0-415-142777-9.

STEEDMAN, I; METCALFE, J. S. 1977. Reswitching, primary inputs and the Heckscher-Ohlin-Samuelson theory of trade. *Journal of International Economics*, 1977. Vol. 7, No. 2, pp. 201-208.

Ing. Petr Makovský, Ph.D.

Vysoká škola ekonomická v Praze – katedra mikroekonomie
nám. W. Churchilla 4

130 67 Praha 3

petr.makovsky@vse.cz

224 098 643

Vykořisťování: Fikce, nebo realita?

Michael Kroh

Abstrakt

Autor se opírá o pracovní teorii hodnoty a hodnotí Marxovo schéma jako již ne zcela odpovídající současné situaci. Domnívá se, že lidský kapitál nevchází do tvorby hodnoty pouze v podobě variabilního, ale i konstantního kapitálu – nehmotného majetku. Původní schéma by tudíž mělo být doplněno o c_3 , které by vyjadřovalo část akumulovaného lidského kapitálu, které vchází do hodnototvorného procesu. Odpovídá tomu i současný způsob odepisování, který nehmotný kapitál zahrnuje. Mění se i pojetí vykořisťování, neboť „ m “ se rozpadá na čtyři části – povinnosti vůči státu, náklady oběhu a financování, investice a „revenue“ (vlastní benefit vlastníka výrobních prostředků). Vzorec „ m/v “ může i nadále vyjadřovat míru nadhodnoty, ale nazývat jej „mírou vykořisťování“ by bylo krajně nespravedlivé. S trochou zjednodušení můžeme jako míru vykořisťování označit poměr „ $(m_3 + m_4)/v$ “, přičemž m_4 je nutno před výpočtem ještě očistit o podíly zaměstnanců na zisku (odhlážíme od možnosti, že akcionářem podniku mohou být i podílové a penzijní fondy s účastí zaměstnanců). Změnila se i pozice manažerů, jimž musejí podřízení zaměstnanci odevzdávat část vytvořené hodnoty. Vzorec se tak mění na „ $(m_3 + m_4 + v_2)/v_1$ “. Vykořisťování existuje i za současných podmínek, protože čitatel ani jmenovatel zlomku nemohou být nuly.

Klíčová slova: lidský kapitál, pracovní teorie hodnoty, míra nadhodnoty, míra vykořisťování, Karel Marx, benefit vlastníka,

V souvislosti s pojednáním o lidském kapitálu stojí za zmínku blíže se podívat na termín „vykořisťování“, který je jedním z klíčových pilířů marxistické teorie kapitalismu. Změnil se charakter společnosti do té míry, že zmíněný pojem můžeme uložit mezi nepotřebnou teoretickou veteš? Sociální zákonodárství, dlouholeté politické úsilí odborů, levicových stran i realisticky uvažujících byznysmenů skutečně změnily reálné postavení zaměstnanců a vytlačily diskuse o vykořisťování z předních stránek médií i akademických debat. Nicméně Marxova výzva byla tím jen odsunuta do pozadí, problém byl spíše obcházen, než opravdově řešen.

Marx vyšel z pracovní teorie hodnoty svých předchůdců, kterou doplnil o hypotézu „nadhodnoty“ vzniklé na základě rozdílu mezi hodnotou přidanou lidskou prací v průběhu výrobního procesu a hodnotou lidské pracovní síly. Nadhodnotu si přivlastňuje jako monopolní vlastník výrobních prostředků kapitalista a po splnění povinností vůči státu je zdrojem jeho zisku. Nejjednodušší vyjádření hodnoty výrobku je tedy „ $c + v + m$ “, kde „ c “ představuje spotřebovanou (přenesenou) hodnotu strojů a zařízení plus spotřebované suroviny a materiál (mrtvá práce), „ v “ hodnotu pracovní síly a „ m “ nadhodnotu. Výraz „ $v + m$ “ tedy představuje živou práci. Podíl „ m/v “ představuje míru nadhodnoty (míru vykořisťování pracovní síly).

V polovině 19. století, kdy tato teorie vznikla, odpovídaly výše uvedené vzorce víceméně reálné skutečnosti. Velká většina „ m “ připadla vlastníkovi výrobních prostředků, a protože hodnota „ v “ byla nízká, kromě nezbytných investic mu zbylo i na luxusní život podobný životu parazitické šlechty. Použití výrazu „vykořisťování“ bylo proto naprosto oprávněné i přesto, že Marx si uvědomoval, že práce kapitalisty řídícího

vlastní podnik je produktivní, a tudíž nejde o čistého rentiéra, jako tomu bylo v předchozích třídních společnostech. Nicméně jeho pojetí kapitalisty v hodnototvorném procesu je určitou abstrakcí, která od jeho aktivní role v hodnototvorném procesu odhlíží¹.

Výše uvedený nedostatek je odpustitelný s ohledem na dobu vzniku teorie a účel výkladu, nicméně v dnešních podmínkách těžko obhajitelný. Marxovo pojetí vyabstrahovaného kapitalisty se hodilo nejvíce na šlechtické či obchodnické zbohatlíky, kteří v zájmu zhodnocení kapitálu založili nějaký podnik. Část budoucích kapitalistů však byli inovátoři, kteří za obrovských nákladů vlastní živé práce něco vynalezli či zdokonalili a těžili tak z výhody dočasného monopolu. Při založení kapitalistické firmy pak těžili z vlastního akumulovaného a zpředmětněného lidského kapitálu.

Pojem „vykořisťování“ není čistě ekonomický, ale představuje přesah teorie do oblasti etiky, pojetí spravedlnosti. Zde se spor projevoval většinou v krajních polohách: jedni s odkazem na Marxe potvrzovali existenci vykořisťování a druzí ji odmítali s ohledem na zásluhy kapitalisty o řízení podniku a provedené inovace, čili celé „m“ považovali za spravedlivou odměnu vlastníka. Obě strany měly přitom kus pravdy. Produktivní práce kapitalisty nevyklučuje přivlastnění části hodnoty nad rámec hodnoty pracovní síly a akumulované know-how vlastníka výrobních prostředků není bez vlivu na výsledek výrobního procesu a vchází do procesu tvorby hodnoty. I když nelze nadměrně zevšeobecňovat, praxe potvrdila, že marxisté v minulosti silně podcenili problematiku know-how a domnívali se, že řídicí pracovníky mohou nahradit jako figurky na šachovnici. Zkušenosti s tzv. „dělnickými řediteli“ však potvrdily důležitost kvalifikace a zejména v závěru období vlády komunistů se podstatně změnil i oficiální náhled na vzdělání a řídicí schopnosti.

Podívejme se nyní na Marxovo schéma podrobněji očima dnešní ekonomické teorie. Začneme výrazem „c“, který ve schématu představuje „mrtvou“ práci, tj. spotřebovaný kapitál. Marx jej dělí na c_1 a c_2 , tj. na spotřebované suroviny a přenesenou hodnotu z technologie (v praxi odpisy hmotného majetku). Jenže v hodnototvorném procesu se spotřebovává (a také reprodukuje) i to, co bývá označováno jako nehmotný majetek, jehož klíčovou součástí je i lidský či sociální kapitál. Moderní ekonomická teorie by měla schéma proto doplnit o c_3 , které představuje přenesenou část nehmotného majetku firmy v podobě know-how, patentů, licencí, zkušeností atd. Místo toho však minimálně v „hlavním proudu“ tuto problematiku okázale ignoruje, jakkoli praxe evidenci a odepisování nehmotného majetku již dávno zavedla. Nevoní jí totiž samotná pracovní teorie hodnoty, byť jejím spoluvůrcem byl guru liberální ekonomie Adam Smith. Nevoní proto, že implikuje pravdivost (relativní a omezenou sice, ale přece jen pravdivost) Marxovy teorie nadhodnoty. Zavedení „ c_3 “ má při nezměněné hodnotě výrobku a konstantním „v“ za následek snížení „m“ a významný vliv i na další Marxovu teorii, a to o růstu organického složení kapitálu, kterou vzhledem k omezenému prostoru pro tento příspěvek ponecháme stranou.

Ponechme zatím stranou „v“, které se oproti Marxovým časům změnilo kvantitativně, ale nikoli kvalitativně. Stále jde o hodnotu pracovní síly, vyjádřenou jako mzda zaměstnancům za vykonanou práci. Co se ale týče „m“, zde jsou změny opravdu veliké. Nejedná se o to, že nadále je jeho zdrojem rozdíl mezi hodnotou pracovní síly a hodnotou výrobku touto prací vytvořeného a že jej formálně inkasuje majitel firmy (nebo firma sama, pokud jde o akciovou společnost). Podstatou problému je, jak s touto částí hodnoty výrobku může naložit majitel firmy nebo její management. Za prvé, musí zaplatit *daň z příjmu* (označme ji jako „ m_1 “). To v dobách velikána klasické ekonomie nebylo tak samozřejmé, v řadě zemí byla daňová povinnost týkající se příjmů zavedena až mnohem později. Za druhé, jde o některé nákladové položky – odevzdání části vytvořené nadhodnoty distributorům, dopravcům, bankéřům (úroky), marketingovým a reklamním specialistům atd. Do této položky můžeme v zájmu zjednodušení zahrnout i daň z přidané hodnoty, spotřební a ostatní oběhové daně a poplatky. Souhrnně je nazvěme *náklady oběhu a financování* („ m_2 “). Rovněž ty oproti polovině 19. století rapidně stouply, jakkoli s nimi Marx ve své teorii již počítal. Významnou položkou jsou také *investice ze zisku* („ m_3 “). Teprve poslední – zbytkovou - položkou je „*revenue*“ („ m_4 “), tj. benefit pro vlastníky (dividenda). Je třeba připomenout, že v rámci modelu pro tuto chvíli předpokládáme, že výrobek se prodává za hodnotu a proto nemusíme řešit přelévání nadhodnoty od „looserů“ k „leaderům“ a další problémy spojené s tržní realizací vyrobeného zboží.

Z dosud řečeného vyplývá, že do schématu vstupuje řada položek, které jsou dány legislativou, a kde je vlastník (manažer) omezen na funkci jakéhosi výběrčího, který strhává zaměstnancům povinné pojistné a zálohy na daň z příjmu a sám platí své příspěvky na pojistné a dále všechny daně a poplatky. A to ještě pomíjíme, že se zaměstnancům vrací část vybraných daní a pojištění ve formě nemocenské, úhrady zdravotních výdajů, příspěvků na bydlení a dalších benefitů. Zaměstnanci jsou často i podílňiky rozdělování zisku po zdanění. Suma sumárum, vzorec „ m/v “ může i nadále vyjadřovat míru nadhodnoty, ale nazývat jej „mírou vykořisťování“ by bylo krajně nespravedlivé. S trochou zjednodušení můžeme jako míru vykořisťování označit poměr „ $(m_3 + m_4)/v$ “, přičemž m_4 je nutno před výpočtem ještě očistit o podíly zaměstnanců na zisku (odhlížíme od možnosti, že akcionářem podniku mohou být i podílové a penzijní fondy s účastí zaměstnanců).

Výše popsaná situace platí samozřejmě především pro vyspělé státy s rozvinutým sociálním systémem, ochranou zaměstnanců a silnými odbory. Jinde (a to je většina světa) mohou Marxovy vzorce platit s výrazně menším omezením. Komplikované je i posouzení, jak by se výše uvedené schéma uplatnilo v podmínkách

socializované ekonomiky, tj. v podnicích bez kapitalistických soukromých vlastníků. Revenue zde neexistuje, „m“ se skládá pouze ze tří položek, „m₄“ se rozpustí buď do „v“ (mezd) nebo do investic („m₃“). Dopad na výplatní pásku zaměstnanců by však i v prvním případě byl relativně zanedbatelný. Naopak by při zbrklém znárodnění mohlo dojít ke ztrátě nehmotného majetku („c₃“).

Změnila se situace také ve struktuře mezd zaměstnanců. Zde se vydělila úzká skupina manažerů a specialistů, kteří disponují vysokým vzděláním a praktickými zkušenostmi, a dosažené schopnosti zvyšují hodnotu jejich pracovní síly natolik, že si mohou dovolit klást vysoké finanční požadavky. Pokud nechťejí vlastníci zvyšovat celkové osobní náklady (objem variabilního kapitálu „v“), musejí uspokojit vysoké nároky manažerů a specialistů na úkor ostatních zaměstnanců. Následně se zvyšuje diferenciací uvnitř zaměstnanců, manažeři se dostávají co do příjmů na úroveň vlastníků, a v nejednom případě i nad ni. Vysoké platy manažerů a zaměstnaných vlastníků opticky snižují míru nadhodnoty i vykořisťování. Započítání části příjmů vlastníků, kteří v dané firmě nějak působí (v managementu či ve správní radě), do mezd je podněcováno i účetními a daňovými pravidly, neboť při takovém způsobu odměňování kapitalistů dochází k daňové úspoře snížením celkového zisku podniku.

V těchto podmínkách je však „řadový“ zaměstnanec „vykořisťován“ dvakrát – od vlastníka (kapitalisty), ale i od manažerů, jimž musí odevzdat část vytvořené nadhodnoty. „V“ se pak v Marxově schématu štěpí na „v₁“ (mzdy zaměstnanců na nižších pozicích) a „v₂“ (mzdy vlastníků², manažerů a špičkových specialistů). Navržený vzorec míry vykořisťování „(m₃ + m₄)/v“ se tímto mění na „(m₃ + m₄ + v₂)/v₁“³. Znovu však upozorňuji, že jde o veličinu velmi přibližnou a v praxi těžko přesně spočítatelnou, neboť kromě složitosti různých přerozdělovacích procesů nejsme schopni přesně vyjádřit poměr mezi jednodušší a složitější prací. **Co je však jednoznačné, celkově (v globálním měřítku) vykořisťování nemizí a ani zmizet úplně nemůže, protože čítatel ani jmenovatel vzorce „(m₃ + m₄ + v₂)/v₁“ nemohou být nuly.** I v případě, kdy m₃ + m₄ = 0 (firma nevyplácí dividendy ani neinvestuje), zbývá ještě „v₂“, které nemůže mít nulovou hodnotu. Navíc jde o situaci, kdy firma vytváří úspory (například prostřednictvím rezervního nebo kapitálového fondu) a jejich čerpání nepůjde jen na mzdy. Jde tedy o odložení m₃ + m₄ do budoucna z důvodu akumulace kapitálu pro investici a tudíž jen posunutí daných veličin v čase.

Odpovězme nyní na otázku, proč se zaměstnanci proti vykořisťování nebouří, proč tu ještě není sociální revoluce, která by tuto nespravedlnost zrušila a proč pokusy o toto zrušení vykazaly v delší perspektivě neúspěch. Nejdůležitější důvody jsou v zásadě dva. Za prvé, **v zemích s vyspělým sociálním státem se centrální regulací snižuje míra vykořisťování, nikoli však na nulu, avšak na úroveň, kdy případná systémová změna představuje pro jednotlivce příliš velké riziko (relativně si polepší, ale absolutně může ztratit).** V takové situaci dají zaměstnanci většinou přednost tradeunionistickým metodám vyjednávání o kolektivních smlouvách, zvláště když jsou jejich práva na ně zakotvena v právním řádu. Podobné situace řeší schémata teorie her.

Druhým důvodem je v příspěvku až dosud opomíjené **přelévání vytvořené nadhodnoty mezi jednotlivými podniky, odvětvími a koneckonců i celými státy.** Světová ekonomika nepředstavuje arénu volné konkurence, ale jde více či méně o oligopol, neplatí zde tudíž klasický způsob vyrovnávání cen na úroveň hodnot. Hodnota již není pomyslný průměr, ale společensky nutné výrobní náklady jsou určeny posledním výrobcem, kterému situace dovolí vstoupit či se udržet na trhu. Je-li podnik ve vyspělém státě současně monopolistou (ať již z důvodu přirozeného monopolu, nebo častěji monopolu z diferenciací produktu) v určitém oboru, může si dovolit vyplácet zaměstnancům vyšší mzdy než konkurence a zachovat výrobu i tam, kde náklady práce převyšují průměr.

Zde mohou stoupenci liberálních koncepcí namítnout, že i v rámci oligopolu se tržní situace může v delší perspektivě měnit a monopol z diferenciací produktu není věčný. To je samozřejmě pravda, ale proti těmto tvrzením lze uplatnit námitky dvojího druhu. Za prvé, oligopolní struktura je relativně stálá, protože změna na pozici monopolisty je hůře proveditelná z důvodu tzv. technologické nespojitosti (vysokých nároků na investice). Změny proto probíhají častěji na úrovni menších podniků, které v rámci struktury vykrývají „niky“ (velkými firmami opomíjené tržní segmenty s nižší poptávkou). Za druhé, pokud dojde ke změně na úrovni monopolisty z firmy A na firmu B, na celkové situaci se nezmění prakticky nic, protože dosavadní podmínky zůstanou zachovány.

Je však také nutno přiznat, že oligopolní struktura nevykrývá světové trhy stoprocentně, ale v řadě oborů existuje situace bližší podmínkám „volné“ konkurence, tedy s nižšími nároky na drahou technologii a s větším podílem jednoduché ruční práce. Co v takové situaci podniká kapitál? Udělá něco, co mu umožňuje jeho monopol na výrobní prostředky, a přestěhuje výrobu (nebo její část) do regionů s nižší ochranou zaměstnanců a tudíž i vyšší mírou vykořisťování. V podmínkách, které se blíží více „volné“ konkurenci, hledá kapitalista regiony s vyšší mírou zhodnocení vloženého kapitálu, tudíž s vyšší mírou vykořisťování. Nemá-li pro přesun kapitálu prohibivní transakční náklady či jiné bariéry, je jediným kritériem výběru vhodné lokality míra rizika.

Nejpopulárnějšími investičními destinacemi jsou proto relativně stabilní (autoritářské režimy nevedí) země se slabým sociálním zákonodárstvím, zato s vysokou mírou vykořisťování zaměstnanců, například chudých předlen a šiček v Asii i jinde. Nejsou dodržovány elementární zásady bezpečnosti práce, pracovní doba je „od nevidím

do nevidím“. Zkrátka 19. století byt' s moderní technikou a řízením. Přesto jsou i tyto regiony součástí globální ekonomiky a spoluvytvářejí bohatství kapitalistů a díky extrémně levným cenám zvyšují opticky životní úroveň nejen ve vlastních zemích, ale především v těch zemích, odkud přicházejí investoři. *Vykořisťování jednotlivce je doprovázeno vykořisťováním celých rozsáhlých teritorií.* Díky němu si zlepšují své životní podmínky vývojáři a konstruktéři, obchodníci, manažeři, skladoví dělníci, pracovníci dopravy, reklamy a dalších odvětví vyspělých zemí – vývozců kapitálu. Ti všichni se podílejí na obchodu s výrobky z fabrik v Číně, Bangladéši i odjinud. Díky vnitrostátnímu přerozdělování mají do jisté míry užitek z vykořisťování chudších teritorií i další zaměstnanci, kteří se na obchodu s nimi bezprostředně nepodílejí. A pokud se množství takto přisvojené nadhodnoty rovná či dokonce převyšuje množství nadhodnoty přisvojené vlastníky, manažery a specialisty, nemá zaměstnanec ve vyspělé zemi žádný materiální důvod k revolučnímu vystoupení proti stávajícímu systému. Systémová změna pak může přijít do vyspělých zemí „zvenčí“, prostřednictvím jejich zatažení do válečných konfliktů či pod tlakem masové migrace, což je situace, kterou prožíváme právě v době, kdy vznikají tyto řádky.

Marxova teorie vykořisťování představuje možnost, jejíž přeměna ve skutečnost je závislá na mnoha faktorech. Tím základním ale je, že kapitalista vystupuje vůči zaměstnancům jako monopolista (vlastník výrobních prostředků a manažerského know-how), bez nichž není uskutečnění práce možné. Naproti tomu zaměstnanec vystupuje až na výjimky jako nahraditelná pracovní síla, kapitalista využívá konkurenci mezi uchazeči o práci. I kdybychom opustili pracovní teorii hodnoty a abstraktní schéma $c + v + m$, už tato skutečnost by popírala tvrzení mnohých liberálních ekonomů, že koupě a prodej pracovní síly představuje vztah dvou rovnocenných obchodních partnerů. Je to stejná iluze, jako v případě partnerství nadnárodního koncernu a jeho subdodavatelů. O tom, kdo je v tomto vztahu silnější a kdo si diktuje podmínky, nemůže být sporu.

Politická omezení přijatá moderním sociálním státem znesnadňují zaměstnavatelům vykořisťovat své zaměstnance, život pracující třídy činí kvalitnějším a bohatším. Nicméně nerovnost základního vztahu kapitalistického výrobního způsobu nemohou úplně odstranit. Kapitalismus je v podstatě založen na komparativních výhodách: vykořisťovaný zaměstnanec je na tom až na výjimky vždy lépe, než kdyby byl bez práce.

Můžeme shrnout. V rámci Marxova schématu i jeho v příspěvku navržené modifikace je vykořisťování objektivní možností, která může být subjektivně vnímána zcela odlišně a která neobsahuje pouze ekonomické (jakkoli jsou určující), ale také etické, politické a kulturní faktory. Marxův přínos spočívá v tom, že tuto možnost jako první teoreticky popsal. Úkolem moderní vědy by proto nemělo být obcházení nastoleného problému, ale jeho zevrubné prozkoumání v podmínkách současného světa.

Poznámky

1) „Kapitalistou – tj. reprezentantem kapitálu, zosobněným kapitálem je jen potud, pokud má k práci vztah jako k cizí práci, pokud si přisvojuje cizí pracovní dobu a klade ji... Jeho čas jako *čas nadbytečný*: jako *nepracovní doba*, jako *čas ne-tvořící hodnoty*, ačkoli kapitál realizuje vytvořenou hodnotu. Fakt, že dělník musí pracovat nadbytečnou dobu, je totožný s faktem, že kapitalista nemá zapotřebí pracovat a že tedy je jeho čas kladen jako ne-pracovní doba; že nepracuje ani *nutnou dobu*. Dělník musí pracovat i v nadbytečné době, aby mohl zpředmětnit, zhodnotit, tj. objektivovat pracovní dobu, kterou nutně potřebuje pro svou reprodukci. Na druhé straně je tedy i *nutná pracovní doba* kapitalisty *volným časem*, není dobou potřebnou na bezprostřední obživu.“ (Karel Marx: Rukopisy Grundrisse II. Svoboda, Praha 1974. Str. 259 - 260)

2) Pokud ve firmě skutečně pracují, jsou jejími zaměstnanci či pracují v režimu manažerské smlouvy (pozn. autora).

3) Je si nutno uvědomit, že z hlediska vlastníka firmy je poměr „ v^1/v^2 “ lhostejný, neboť představuje jednu položku (osobní náklady). Nicméně z hlediska posouzení míry vykořisťování je rozdělení osobních nákladů oprávněné (pozn. autora).

Kontaktní informace:

Jméno autora: Doc. Ing. Michael Kroh, CSc.

Universita: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů

Adresa: U Santošky 17, Praha 5

Email: kroh@vsmvv.cz

Ověřování manažerského potenciálu studentů vysokých škol

Otakar Němec

Príspevek se věnuje úvahám, proč by bylo užitečné identifikovat manažerské talenty ještě v období vysokoškolského studia. Efekty tohoto ověřování manažerského potenciálu jsou jednak v oblasti studentů samotných, neboť by jim to umožnilo přesněji zaměřit kariérní rozhodování a jednak v oblasti organizací, kterým by to umožnilo snížit riziko neúspěchu při obsazování manažerských pozic, ušetřit zdroje na které je náročné obsazování manažerských pozic pouze na základě subjektivního pohledu. Profitovat z včasného ověřování manažerského potenciálu studentů mohou také vysoké školy, neboť to můžeme považovat za jednu z cest, jak propojit teorii, akademickou sféru se světem praxe výroby, obchodu, služeb a marketingu.

Vymezení úlohy managementu

Armstrong vnímá management následujícím způsobem: „Podstatou managementu je rozhodování co se bude dít a pak to prostřednictvím lidí udělat“²

Manažeři jsou nosnými zdroji organizace, protože jsou to právě oni, kteří dosahují strategických a operativních cílů organizace prostřednictvím činnosti ostatních pracovníků a ostatních zdrojů. Management uskutečňuje svoje specifické aktivity s určitou mírou rizika. Aby mohl pro své plány získat ostatní, musí je provádět způsobem, který je spolupracovníky pozitivně hodnocen, protože je v souladu s jejich hodnotami a očekáváními. Osobu manažera je možné vnímat ve dvou rovínách, které se navzájem prolínají a vzájemně na sebe působí. Jednou z nich jsou rysy osobnosti, kam řadíme například pracovní chování, vztah k okolí, postoje a motivy. Druhou složkou jsou kompetence manažera ve formě požadavků na rozvoj konkurenceschopnosti a rozvoj společnosti. Obě tyto roviny osobnosti mu pak umožňují zvládat role, které jsou před něj postaveny. Obsazování manažerských postů kompetentními manažery, pak umožní managementu věnovat se namísto trvalého řešení operativních problémů více strategickému plánování a rozvoji lidských zdrojů, tak aby byl v souladu s navrhovanými vizemi a strategickými cíli organizace.

Talenty pro manažerské funkce

Talentovaní jedinci vybraní pro výkon manažerské profese tvoří specifickou skupinu zaměstnanců. Řada organizací mění svůj pohled na „talent management programy“, neboť identifikace manažerských talentů je oblast, která získává stále vyšší důležitost. Při výběru do rozvojového programu je důsledněji než dříve zjišťováno, zda talentovaný jedinec v budoucnu uspěje více jako manažer nebo jako specialista. Při obsazování manažerských pozic je zvažováno, zda je výhodnější obsadit místo uchazečem z vnějšího prostředí nebo jej vybrat z vlastních zdrojů. Upřednostnit neotřelé zkušenosti a nezatíženost „provozní slepotou“ nebo znalost prostředí, vytvořené firemní kontakty a motivaci kariérním postupem? Řada společností volí výběr z vlastních zdrojů, zejména z důvodu motivačního působení kariérního posunu, který lze dlouhodobě a systematicky připravit.

Zaměstnavatelé v dnešní době potřebují obsazovat manažerské pozice správnými talenty ve správný čas. Včasná identifikace manažerských talentů, pak umožňuje volit optimální nástroje pro rozvoj daného jedince v manažerské oblasti. Nutností je pak nalezení rovnováhy mezi potřebami organizace a zájmy i očekáváními talentovaných jedinců. Talentovaní jedinci často o sobě jako o kandidátovi na manažerskou pozici neuvažují, protože si nejsou plně vědomi svých předpokladů nebo přirozeně chtějí rozvíjet svou specializaci, kterou vystudovali. Případně nemají odvahu řídit tým, ve kterém jsou zastoupeni zaměstnanci, kteří jsou starší nebo technicky zdatnější než jsou oni sami. Pokud zaměstnanec uvažuje o sobě jako o budoucím manažerovi jen na základě vlastních názorů a zkušeností, trvá tento proces obvykle déle než v případě, že je včas identifikován jako manažerský talent, už po nástupu do společnosti, například formou Assessment centra.

Manažer může mít kvalitně definované strategické cíle, na základě těchto cílů trvale zlepšovat procesy a na vysoké úrovni organizovat profesní vzdělávání. Pokud ale nedokáže díky vůdčím schopnostem strhnout zaměstnance požadovaným směrem, tak budou zaměstnanci pracovat jen proto, aby si vydělali peníze, a o svém profesním rozvoji pak uvažují bez propojení se záměry svého zaměstnavatele. Co jsou tedy vůdčí schopnosti, které dokážou strhnout lidi požadovaným směrem? Musíme se s těmito schopnostmi narodit nebo se dají získat učení? Koho si představujeme pod pojmem leader? Je velký rozdíl mezi řízením lidí a vedením, když manažer jen řídí, tak oznamuje zaměstnancům, co mají dělat. Ti pokud příkaz nedostanou, tak jejich motivace udělat něco

² Armstrong M.: Jak se stát ještě lepším manažerem: Kompletní soupis osvědčených technik a nezbytných dovedností, Praha: Ekopress, 2006, ISBN 80-86929-00-0.

pro zaměstnavatele z vlastní iniciativy je jen omezená. Pokud jsou zaměstnanci vedeni, pak jsou jen usměrňováni, nemusí jim být vždy pregnantně vysvětleno, co mají dělat.

Identifikace manažerského potenciálu v průběhu studia

Organizace, se zajímají o potenciální zaměstnance již při jejich studiu na vysokých školách.

Možnost jak zvýšit kvalitu lidských zdrojů tím, že si je budeme vybírat a připravovat již v období studia, je pro řadu organizací již poznanou nutností. Organizace ale zatím jen velmi okrajově uvažují o manažerském potenciálu vysokoškolských studentů. Jedním z důvodů je i skutečnost, že kvalitní ověření manažerských kompetencí je poměrně náročné a zahrnuje např. i speciální psychodiagnostické metody. Pokud by manažerské kompetence byly ověřeny již na vysoké škole, usnadní nejen kariérní orientaci vysokoškoláků, ale výrazně to pomůže zejména personalistům v organizacích. Mohli by tím minimalizovat obsazování manažerských pozic systémem „pokus – omyl“ a měli by možnost pracovat s ověřenými kompetencemi.

Manažerské kompetence, jejich definování, měření zlepšování je v současné době jedním z hlavních pilířů rozvoje konkurenceschopnosti našich podniků. Efektivita zvládnání manažerských rolí odpovídá úrovni skutečných kompetencí manažera. Manažerské kompetence jsou vlastně nároky kladené na manažera, jejichž naplňováním dochází k úspěšnému vykonávání jeho práce. Základem pro vznik skutečných kompetencí manažera je jeho osobní potenciál, který je vymezen individuálními stránkami jeho osobnosti.

Jak identifikovat manažerský talent?

Existuje celá řada metod hodnocení manažerského výkonu a předpovědi manažerského potenciálu. Následující metody patří pravděpodobně mezi nejpoužívanější, ale z níže vyjmenovaných metod je zřejmě nejvhodnější metodou pro identifikaci manažerského potenciálu během studia metoda Assessment centrum :

1) MBO (management by objectives) – hodnocení podle stanovených cílů:

Na začátku tohoto procesu si stanovíme termínované cíle, kterých má být dosaženo, metodou SMART. Dalším krokem je zpracovat plán k dosažení cílů a vytvoření podmínek pro realizování plánu. Velký důraz je zde kladen na sebeřízení, důležitou roli hraje motivace, a v dnešní době se klade velký důraz na synergii. Synergie můžeme chápat způsobem, kdy celkový výsledek není součtem jednotlivých dílčích výsledků. Jako poslední přichází samotné hodnocení a posouzení dosažených cílů. Pokud je potřeba, provedeme opatření pro zlepšení dosahování daných cílů. Stanovíme nové cíle a celý proces začne znova.

2) Analýza kritických situací:

U této metody si vede hodnotitel záznamy, o případech, které se udály při vykonávání práce, zpravidla v rozmezí 14 dnů až jednoho měsíce, které by měly být co nejpodrobněji rozepsány. Jedná se zde o pozitivní i negativní výkony. To tvoří základní složku pro hodnocení daného zaměstnance, a také nám to dává impuls, jakým směrem by se měla ubírat budoucí práce zaměstnance. Výhodou této metody je uvědomění si, jestli se některé situace neopakují s určitou pravidelností a není potřeba se na tuto situaci zaměřit podrobněji. Výhoda je také v její malé náročnosti jak časové, tak administrativní. Nevýhodou je nutnost pořizování pravidelných a detailních záznamů, a také to, že se hodnotitel a hodnocený nemusejí shodovat v pojetí kritických situací.

3) 360° zpětná vazba:

Hodnocení pracovního výkonu zde probíhá co neširším spektrem kritérií při hodnocení. Zaměstnanec hodnotí více subjektů (nadřízený, dodavatelé, odběratelé, podřízení atd.), ale nejdůležitější hodnocení je od nadřízeného a velkou roli hraje samotné hodnocení hodnoceného zaměstnance, sebehodnocení. Na základě zpětných vazeb zde dochází k určení slabých a silných stránek, a především k vytváření návrhů, jak slabé stránky odstranit a naopak silné v budoucnu využít.

4) Kompetenční rozhovor:

Základní myšlenkou této metody je to, že pokud se zaměstnanec choval nějakým způsobem dřív, je velice pravděpodobné, že se tak bude chovat i dále. Hlavním bodem je hlubší poznání, při kterém se testují zvolené kompetence. Hodnotitel má předem sestavený strukturovaný rozhovor, který se nejčastěji provádí metodou STAR. Metoda STAR znamená zjištění konkrétní situace (Situation), konkrétní úkoly (Task), konkrétní činnost (Actions) a k čemu vedla (Results). Tazatel zjišťuje, kde daný jedinec v minulosti pracoval, v jakém týmu, co přesně v daný čas dělal a podle konkrétních situací pak má možnost posoudit, jak daný jedinec situace řešil a jakého dosáhl výsledku. Nevýhodou je, že většina zaměstnanců se bude spíše chválit a bude vybírat pouze

pozitivní a kladné výsledky. Z tohoto důvodu se musí tazatel ptát i na negativní zážitky a na záporné výsledky. Výhodou této metody je její objektivnost.

5) Assessment centrum (AC):

Jak již bylo řečeno, metoda AC se jeví jako nejvhodnější metoda pro identifikaci manažerského potenciálu studentů. AC je možné chápat jako simulační program simulující typické práce, řešení problémů a hraní rolí. Skládá se i z pohovorů, různých testů osobnosti, neřízených diskuzí, kde se testuje pracovní výkon i potenciál. Jsou zde zahrnuty nejrůznější úkoly a každodenní problémy. Ve většině případů je náhodně generuje počítač, je možné měnit jejich frekvenci a nastavovat tak i úroveň stresu. Nakonec jsou hodnoceny hodnotitelem, jímž bývají vedoucí pracovníci nebo zkušení psychologové. Někdy může být stanoveno ideální řešení a účastník tak může srovnávat se svým řešením, čímž se i učí. Assessment centrum dokáže velmi důvěryhodně předpovědět budoucí pracovní výkonnost. Sice je tato metoda nákladnější, ale zaručuje větší efektivnost výběru talentů a komplexnější pohled na výkon a potenciál hodnoceného jedince. Nevýhodou je uměle vytvořené prostředí, které vždy nemusí odpovídat prostředí, které nastane v reálné situaci a již zmíněné vysoké náklady.

Závěr:

Výše předložený text je volnou interpretací některých myšlenek z rozsáhlé disertační práce S. Termanna, který svoje závěry opírá o reprezentativní empirický výzkum. Autor tohoto příspěvku byl inspirován zejména myšlenkou identifikace manažerského talentu, manažerského potenciálu ex ante u studentů vysokých škol, kteří jsou bez praxe, bez zkušeností. A přesto v některých z nich dřímá možná velký manažerský talent, který může být v pozadí velkého leadershipu.

Literatura:

Armstrong, M.: Jak se stát ještě lepším manažerem: Kompletní soupis osvědčených technik a nezbytných dovedností, Praha: Ekopress, 2006, ISBN 80-86929-00-0

Folwarczná I.: Rozvoj a vzdělávání manažerů. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2010. 240 s. ISBN 978-80-247-3067-7.

Termann S.: Identifikace manažerských talentů na vysokých školách, Disertační práce – rukopis, OEAEP, Praha 2015

Termann S.: Identifikace manažerských talentů na VŠ, Medias res, 2, 6, 2015, dostupné z: <http://www.mediasres.cz/management/1926-stanislav-termann-identifikace-manazerskych-talentu-na-vs.htm>

Doc. Ing. Otakar Němec, CSc.

VŠFS, FES, Katedra řízení podniku

2. Ohlasy a recenze

Kondratěv dělá vlny už i v české ekonomické vědě

Iлона Švihlíková

Recenze na monografii Sirůček, P.: *Dlouhé K-vlny (historie zkoumání, vývoj, výhledy) a rozpory soudobé globalizace. Díl I. O cyklech a dlouhých vlnách. Díl II. O globalizaci a dlouhých vlnách*. 2. doplněné vydání. Slaný: Melandrium 2015. ISBN 978-80-87990-05-6. 844 stran.

Hodnotit vpravdě monumentální (a to jak obsahově, tak rozsahem) dílo Pavla Sirůčka, týkající se jeho životní oblasti zájmu, totiž dlouhých vln, není nijak snadné. Nejedná se v žádném případě o knihu, kterou přečtete na jeden zátaž, ale pro svou obrovskou informační zásobu, jde spíše o dílo, ke kterému se člověk stále vrací, aby v něm vždy našel něco nového. Kniha rozšíří obzory i těch, kteří se domnívají, že o dlouhých Kondratěvových vlnách už „něco“ vědí.

Jak uvádí autor: „*Kondratěvovy originální myšlenky (i přes metodologické i jiné nedostatky) – jeden z nejvýznamnějších výsledků společensko-vědního výzkumu 20. let 20. století, a to nejen v SSSR – ovlivnily řadu následovníků zkoumání nejen dlouhodobých cyklů a jsou inspirativní také pro výklad naší epochy. Dodnes plně nedocenený N. D. Kondratěv náleží k průkopníkům zkoumání ekonomické dynamiky.*“ (str. 40)

Neboť k významným kvalitám díla patří nejen vskutku bohatý poznámkový aparát (čítající se na tisíce, nikoliv stovky), ale především kontext. Monografie *Dlouhé K-vlny* si potrpí na kontext, a proto se čtenář dozví mnoho o vývoji ekonomické vědy, i o díle velkých, ale i nyní spíše pozapomenutých ekonomických osobností.

Autorka recenze si v rámci své oblíbené systémové teorie potrpí na souvislosti a interdisciplinární přístup. A u knihy Pavla Sirůčka, mohla být tato záliba vrchovatě naplněna. Široký rámec knihy dává snad vyčerpávající přehled nejen do tématu dlouhých vln, které jsou koneckonců v rámci mainstreamu, tématem kontroverzním. Systematičnost, s jakou autor zpracovává a představuje čtenáři teorie hospodářského cyklu ukazují, do jak obtížných vod se pustil, neboť právě téma hospodářského cyklu, či obecně kolísání kapitalistických ekonomik nemělo nikdy jen rámec čistě „vědecký“, ale převážně také politický, i ideologický.

Na ilustraci uveďme: „*Novověk často pracuje s konceptem postupného pohybu dějin, který má charakter cyklicko-vlnovitý, spirálovitý, ve kterém se vzájemně propojují lineární a cyklické aspekty dějinného vývoje. Ve filozofii dějin se idea vzestupného vývoje uplatňuje nejprve v rámci cyklických teorií, později se prosazuje idea nekonečného pokroku – především díky francouzským osvícencům.*“ (str. 60)

Téma Kondratěvových dlouhých vln rezonuje opakovaně po krizích, či poruchách v rámci světové ekonomiky. I proto se nyní např. ve Spojených státech těší značnému zájmu, neboť poskytuje pohled, který hlavním ekonomickým teoriím uniká, či kterému se ani nechtějí věnovat. V době, kdy (zaplat'bůh, chtělo by se říci) prochází řada ekonomických přístupů a doktrín svou vlastní krizí, kdy se objevují „nové“ teorie např. v oblasti peněz (moderní měnová teorie), se jedná o příspěvek pro českou ekonomickou vědu o to zásadnější. Neboť setrvat ve „vyjetých“ kolejích opravdu nelze a spolu se Schumpeterem je třeba si říci, že je to právě dynamika, která je charakteristická pro kapitalismus a že tuto dynamiku a vývoj by měla vnímat i ekonomická věda.

Pokud už zmiňuji Schumpetera, není to jen proto, že patří k mé oblíbené velké Trojce (Marx, Keynes, Schumpeter), ale především proto, že je po právu Schumpeterovi a jeho novátorskému přístupu k ekonomické vědě věnován značný prostor. Enfant terrible ekonomické vědy, jak ho autor výstižně nazývá, ale není v knize osamocen. Naopak, opět je třeba zdůraznit kontext, ve kterém jsou představeny jak odlišné pohledy a jeho vrstevníci, tak i ti, kteří koncept K-vln dále rozpracovávají z různých pozic. Ne letmé zmínění, ale také skutečné ocenění díla Františka Valenty, je dalším bonbonkem knihy.

Výjimečné uchopení důležitosti vědecko-technologického pokroku, později inovací ve schumpeteriánském duchu demonstruje autor takto: „*I ve srovnání se soudobými modely ekonomického růstu menšího rozsahu je patrný, a vyniká, originální charakter přístupu Kondratěva. Ve kterém je dynamika exogenních proměnných dána nikoliv pomocí exponenciální či jiné rovnoměrně rostoucí časové funkce, nýbrž pomocí logistické „S“ křivky, u které se část pomalejšího růstu nahrazuje částí růstu rychlého a naopak. Tímto model předpokládá podstatnou nerovnoměrnost vědecko-technologického pokroku majícího zásadní vliv na charakter vývoje kapitalistické ekonomiky.*“ (str. 188)

Maximálně je třeba ocenit výňatky z prací Kondratěva, např. shrnutí základního referátu k tématu dlouhých vln (Bolšije cikly ekonomičeskoj konjunktury) z roku 1926. Zde Kondratěv představuje logiku a ukotvení dlouhých cyklů, včetně datace prvních dlouhých vln. Odcitujme alespoň část: „*Základní výsledky analýzy ukazují toto. Většina použitých údajů odhaluje existenci cyklických vln trvajících 48-55 let. Přitom se periody*

výkyvů jednotlivých veličin mezi sebou blíže shodují“... A dále: „Identifikované velké vlny konjunktury nemohou být vysvětleny pomocí náhodně nastávajících příčin. Jejich vysvětlení je zřejmě nutné hledat ve specifikách, vlastních kapitalistickému ekonomickému systému.“ (str. 193-194).

Jeden ze zásadních přínosů Kondratěva je vnímání role technologického pokroku jako endogenního faktoru ekonomického rozvoje. Jeho koncepce spočívá na vlnovité podobě investičního procesu. Přínos Schumpetera k rozpracování K-vln spočívá ve shlukování inovací, kterými vysvětluje kolísání hospodářského cyklu.

„Hospodářský vývoj za kapitalismu je založený, podle J. A. Schumpetera, na inovacích a vychází zevnitř systému samotného. V obecnější rovině Schumpeter poukazuje na změny v hospodářství v důsledku adaptací na vnější podněty a na změny dynamické. První z nich vykazují „adaptační“ charakter na změny vnějšího prostředí, a i když svým rozsahem mohou tyto kontinuální změny být významné, nepřekračují technologický rámec daného systému. Inovace pak Schumpeter spojuje se změnami diskontinuálními, které na ekonomiku nepůsobí zvnějšku, nýbrž vznikají uvnitř, z vlastní iniciativy systému.“ (str. 267).

Výjimečnou částí monografie je kapitola věnována fenoménu globalizace. Není divu, jedná se o termín, jehož rozplizlost a nadužívanost přímo volá po vymezení. Právě tato část je velmi silně interdisciplinární, jak právě globalizace vyžaduje. Globalizace je spojena s technologiemi, takže není s překvapením, že právě zde se otevírají zásadní otázky, jak globalizaci ve světle K-vln interpretovat, jak hodnotit Velkou recesi a samozřejmě i to, do jaké míry nám instrumentarium dlouhých vln v rámci schumpeteriánské inovační aplikace umožňuje předvídat další vývoj. Nejde přitom zdaleka jen o ekonomiku, protože K-vlny, jak je v knize rovněž detailně demonstrováno, jsou samozřejmě spjaty i s politickými událostmi.

Velkolepé dílo Pavla Sirůčka poskytuje nejen nepřehledné množství informací, ale především námět k přemýšlení, inspiraci pro další vědeckou práci. Dlouhé K-vlny poskytují mnoho důvodů, proč se ke knížce neustále vracet, a tak využít velkou hodnotu, který se v ní nachází.

3. Diskuse

V čem se přístup založený na koncepci produktivních služeb mýlí

Ondřej Černík

Vysvětlím krátce v čem se Radim Valenčík a přístup k ekonomice založené na produktivních službách mýlí. Tedy nejprve - většina lidí sleduje "pouze" vlastní zájem, jak jsem psal v minulém komentáři, je to pro ně efektivní a stojí je to nejméně obětí.

Autor stránek píše: "Tak jen jedna poznámka k "homo economicus". Ano. Jedná se o abstrakci. O abstrakci vhodnou pro řešení toho okruhu otázek, kterými se zabývá neoklasický přístup. Z hlediska ekonomie produktivní spotřeby považujeme za vhodnější model člověka, ve kterém chápeme jeho prožitkovou strukturu jako rozhodovací mechanismus (ano velmi správný postup viz v komentáři dále) a původ prožitků odvozujeme od zpřítomňování prožitého při vztahování se k budoucímu. A na toto pojetí člověka pak navazuje vize přechodu ke společnosti, jejíž ekonomika je založena na produktivních službách umožňujících nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu..."

Nyní krátce o rozhodování. Pokud známe všechny skutečnosti vstupující do rozhodnutí s jistotou, je maximalizace otázkou funkce, jejíž maximum chceme uskutečnit v podstatě technickou procedurou. Jenomže co víme s jistotou? Ve většině rozhodovacích procesů pokládáme okolí za stabilní a konstantní a jako předmět rozhodování vyčleňujeme podmnožinu světa: slunce vyjde, probudím se, uvařím si kávu a pojedu do práce. Ve skutečnosti jsou i zákony pohybu nebeských těles pouhými hypotézami, které se nemusí naplnit. O tom, jestli se probudím, rozhoduje velké množství proměnných, z nichž některé naprosto nemá ani Radim Valenčík pod kontrolou. No a káva, to už je úplně dobrodružství: zapomněl jsem ji koupit, neteče voda, nejde elektrika, došel cukr, všechno jsem vylil a už spěchám. Takže se musím očekávaně připravovat, a to nemusí být vždy efektivně využito s očekávaným vítaným subjektivním efektem.

To že věci vnímáme jinak, je zřejmé, opět jde o energetickou bilanci - v katastrofické situaci bychom museli většinu sil, ne-li všechny, věnovat na přežití a výsledná efektivnost by se blížila nule. Tedy autorův často zmiňovaný subjektivní užitek z chytání ryb by mi k okolnostmi nucenému přežití nepomohl. Nicméně

rozhodování v podmínkách jistoty vlastně neexistuje. Tím se otevírá veliký prostor pro vysvětlení, co se tedy děje v běžném rozhodování.

Očekávaná hodnota

Předpokládejme, že se mám rozhodnout mezi dvěma statky (např. opravdu statky, nebo nevěstami, nebo automobily.). Známe jejich hodnoty a pravděpodobnost (už ne jistotu), že budou na prodej, že budu milován, že budou na trhu v den D apod.

Jedním z modelů, který se nabízí, je součin hodnoty uvažovaného statku a pravděpodobnosti jeho výskytu. Rozhodovací pravidlo praví: zvol tu variantu, jejíž očekávaná hodnota, daná tímto součinem, je nejvyšší. Toto pravidlo není respektováno. Lidé kupují losy a další komodity, jejichž pořizovací hodnota je vyšší než hodnota očekávaná, a naopak pojistné smlouvy nabízejí plnění nižší než tato hodnota. Proto je pravidlo očekávané hodnoty modifikováno.

Subjektivní užitek

Od dob Bernoulliho se diskutuje o tom, zda a jak se mění užitek (subjektivní hodnota bohatství) s nárůstem množství peněz, které jedinec vlastní. Bernoulli se domníval, že pocit bohatství neroste lineárně, ale s každou další jednotkou klesá (princip klesajícího mezního užítku). Protože je tato funkce vysoce individuální, tedy subjektivní, nabízí zastáncům ekonomiky založené na produktivních službách veliký prostor.

Subjektivní pravděpodobnost

Jako rozhodovatelé snažící se o dosažení optimálního řešení jsme přes všechny dobré úmysly zatíženi některými systematickými chybami. Lidé soustavně přeceňují pravděpodobnost výjimečných událostí, jakou právě je výhra losu, hráči vždy předpokládají, že vyhrají.

Subjektivně očekávaný užitek

Přijmeme-li spolu s Edwardsem, že obě veličiny, užitek i pravděpodobnost, mohou být subjektivními kvalitami, pak dostáváme model "subjektivně očekávaného užítku" SEU (Subjectively Expected Utility.) Tato dvojí subjektivita se ukázala jako téměř neprůchodná. Obtíže měření a formulace konzistentní funkce užitečnosti nakonec vedly k postupům, které s pojmem racionality vůbec nepočítají (Edwards, 1961).

Rozhodování a čas

Předchozí uvedené modely rozhodování byly mimo čas. Ani homo economicus si z definice neklade otázku po vývoji sledovaných proměnných v čase. Jenomže nejsme jen v abstraktním řezu ekonomickým životem, ale žijeme v čase. Prakticky vše se mění, "nevcházíme dvakrát do téže řeky". Problém ani tak není v čase samotném, ale v konstrukci ekonomických proměnných, systému ekonomiky. Získáváme čas např. úvěrem - teď hned lze provést to, na co bychom museli shromážďovat prostředky. Získáváme v čase - úroky z vkladů jsou odměnou za nepoužití daných prostředků pro naše vlastní účely. Ale taky ztrácíme - inflace (nyní zanedbatelná, ale v době hyperinflace zdrcující) snižuje reálnou hodnotu našich prostředků. Čas představuje zvláštní, neuchopitelnou komoditu - nelze ho skladovat, lze ho pouze více či méně smysluplně investovat. Čas spotřebovaný na určitou činnost, to je jen jiné vyjádření pro rychlost uskutečnění této činnosti. Kdo je - za jinak stejných podmínek - rychlejší, může svůj náskok zpravidla využít - čas tedy skrývá potenciál činnosti.

Rozhodování v čase je obtížné z těchto důvodů:

- Nevíme, co se v době budoucí stane, tedy je to vždy rozhodování s rizikem.
- Průběh času je subjektivní; máme vedle astronomického času svůj čas osobní, (tedy osudem vyměřen s Keynesovým výhledem, kdy budeme dlouhodobě všichni mrtvi) stejně tak jako další aktéři našich rozhodnutí. Lea uvádí "axiom správné časové preference": pokud se dva výsledky liší pouze v čase získání (jistota získání je tudíž také stejná), bude preferován časově bližší výsledek (Lea a kol., 1994, s. 192).

Proč? Je-li skutečně dodržen princip *ceteris paribus*, pak není důvod časově bližší výsledek preferovat. Je zřejmé, že čím dále do budoucnosti, tím méně máme vlned do procesů, které nastanou, a tím větší ohrožení může nastat. Ale přesto spoříme, přesto investujeme, vlastně formulujeme hypotézy o světě. Lea (tamtéž) považuje preferenci bezprostřední odměny za iracionální. Ale problematika úspor ukazuje, že odložení uspokojení souvisí se zralostí osobnosti, ale i se společenskými tlaky - spotřební styl života společnosti generuje tlaky na jedince, který se chová tak, jak by se jinak nechoval. Rolí hraje i dostupnost úvěru, výše úroku, vymahatelnost dluhu a řada dalších okolností.

Racionalita a ekonomické chování

Rollo dokonce v poněkud vypjaté poloze říká, že člověk je "*zvíře nemocné racionalitou*" (Rollo, 1993, s. 188). Je tomu tedy asi tak jako s demokracií. Jak řekl Winston Churchill: je to velmi špatný systém, ale nejlepší, který máme. Ale jsme na poli metodologie. Více než o konkrétní teorie a definice racionality jde o to, že síla

vědy se realizuje skrze její určitou slabinu: aby mohla jít k podstatám, redukuje složitost světa, snaží se porozumět a vysvětlit, ale má pouze vysoce koncentrovaný, úzký okruh proměnných. Ekonomická praxe však taková není: podnikatel a manažer nemusí disponovat definicí racionality k tomu, aby se racionálně choval. Ba dokonce v určitých uzlových bodech, rozhodnutích, kdy musí překročit hranice daného a vstoupit na nejistou půdu vývoje trhu, mu racionalita není nic platná. Mění se na pouhou deklaraci, výzvu. Dokonce i vědomé odmítnutí předpokladu linearitu a přijetí předpokladu chaosu jako klíčové charakteristiky prostředí samo nestačí. Obrazně řečeno, musí být "chaotičtější než chaos", musí opustit sféru "pachtění" a přejít do režimu "inovaci". Pochopitelně že musí vycházet z faktů, z analýzy trhu, ze znalostí zákaznických preferencí atd. A klíčové, zásadní rozhodnutí je podrobena racionální analýze. Ale řešení problémů, na které rozhodování navazuje, racionální být nemůže, protože by tak danou situaci nemohlo překročit.

Naopak velká část ekonomického chování by se při racionalitě jeho aktérů vůbec nemohla uskutečnit: podlehnout reklamě, lákání slev a půjček, vábení hostesek a celému kolotoči, který byznys roztáčí proto, aby vůbec mohl fungovat, není příliš racionální. A racionální prodejci zcela chladně kalkulují s neracionalitou zákazníků, ale sami jsou cílem ještě rafinovanějších postupů. Máme co dělat se spirálou, v níž se střídá a doplňuje racionalita s iracionalitou do jednoho celku a pouze ve vzájemné kombinaci má smysl a může vůbec existovat. Kdybychom nemohli a neuměli poukázat na projevy iracionality, nemohli bychom nadefinovat ani racionalitu. **Racionalita ekonomického chování vytváří, strukturuje, ale iracionalita je jeho hnacím motorem: ekonomika dávno neuspokojuje jen základní lidské potřeby, ale mnohdy potřeby sebe sama.** To není ani dobře, ani špatně, tak prostě ekonomika "dýchá" a v množství balastu, který je vyráběn, propagován, nakupován a spotřebován, jsou zároveň nesený i zásadní technologické změny, které mění svět.

Jinou věcí je, že i na výrobu, propagaci a spotřebu balastu jsou investovány vzácné zdroje, že je zatěžováno životní prostředí. Zatím to neumíme jinak a z úvah o ekonomice založené na produktivních službách vyplývá, že ona to svojí podstatou nezlepší.

V komentáři byly použity myšlenky a citace ze zdroje:

Lea, S. E. G., Tarpy, R. M., Webley, P.: Psychologie ekonomického chování. Praha, Grada 1994,

Ewards, W.: Behavioral Decision Theory. Annual Review of Psychology 1961,

Rollo, V.: Racionalita a emocionalita aneb Jak ďábel na svět přišel. 1993

Marx, K.: Ökonomische Manuskripte, 1857

Záhada našeho bytí a rozhodování

Příspěvek O. Černíka mě inspiroval k tomu, abych napsal následující úvahu o tom, jak se rozhodujeme. Napišu ji trochu "nevázaně" a s fantazií, protože některé věci se "koženou", tedy suše racionální formou sdělují obtížně.

V úvodu zdůrazním dvě věci:

1. Žijeme ve světě, který má tolik prvků nejistoty, že nás bude vždy znovu a znovu fascinovat, jak jsme schopni se poměrně efektivně rozhodovat.

2. Jakkoli se rozhodujeme naší hlavou a proces rozhodování tedy probíhá přímo (obrazně řečeno) "před našima očima", vidíme z něj (a ještě dlouho budeme vidět) jen onu pověstnou špičku ledovce.

Podle mého názoru v našem rozhodování hrají klíčovou roli emoce, prožitky, resp. celý jejich složitě provázaný systém obsahující velmi nestejnorodé prvky:

- pocity příjemnosti či nepříjemnosti vyvolané bezprostředními fyzikálními či chemickými podněty (teplo-zima, chuť, vůně apod.) působícími na naše smysly,
- pocity spojené s odhadem budoucnosti (těšení se, obavy apod.) výrazným způsobem závislé na představách a představivostní paměti,
- pocity spojené s náladou (radost, smutek, euforie, deprese apod.) ovlivněné systémem endorfinů.

Celý komplex paralelně, souběžně, harmonicky i disharmonicky vytváří to, co se v němčině výstižně nazývá "Dasein" – česky "přítomné bytí" (a co je vhodnějším výrazem než pojem "existence", od kterého je odvozen název filozofického směru, který na problém přítomného bytí upozornil).

Celý tento nesmírně složitý a naší reflexi jen velmi dílčím způsobem přístupný systém byl dlouhodobě kalibrován v rámci fylogeneze (vývoje druhu) i ontogeneze (vývoje jednotlivce). A funguje! Prostě funguje překvapivě dobře, přestože v některých případech může selhávat, přestože se v řadě standardních situací dopouští omylů a je v tomto smyslu "nepoučitelný". Ale vysoce efektivní rozhodování on-line prostě umožňuje. Otázkou je, jak je to možné.

Před touto otázkou však stojí ještě jedna. Ta, kterou si lidé zpravidla neuvědomují, přestože s ní zažívají v každou chvíli svého života nepopíratelnou a evidentní zkušenost. Totiž to, že naši existenci, tedy přesněji naše "Dasein", přítomné bytí, prožíváme nikoli bodově, nikoli jako okamžitou existenci ve zlomku času, který trvá nekonečně krátce. Jak je to možné?! Vždyť toto je jedna z největších záhad! A my si ji skoro neuvědomujeme! Naše "přítomnost" je prostě odlišná od "okamžiku" – a vůbec není jednoduché pochopit, čím to je.

Ve svých dřívějších studiích jsem se (myslím poměrně úspěšně) snažil popsat způsob rozhodování založený na zpřítomňování minulého vztahováním se k budoucímu, ve kterém hrají klíčovou roli prožitky, ale také představy a racionální operování se symboly, viz

<http://radimvalencik.pise.cz/1709-jake-reformy-a-proc-245-rv-ekonomie-a-stesti-1.html>

a dalších pět pokračování.

Rozhodovací model založený na "maximalizaci užítku" je sice pro některé účely vhodný, ale jako každý model má své meze. Vždy evidentně v řadě případů neplatí Leauv *"axiom správné časové preference"*: *pokud se dva výsledky liší pouze v čase získání (jistota získání je tudíž také stejná), bude preferován časově bližší výsledek"*, na který ve svém příspěvku upozorňuje O. Černík (v intuitivní podobě tento princip zformuloval E. Böhm-Bawerk při výkladu úroku). Už proto, že existuje fenomén těšení se. Prožitky, která na základě naší představivosti očekáváme v budoucnu, se přenášejí na naše přítomné bytí, a vyvolávají často intenzivnější pocity, než jsou ty, které se nám dostanou v budoucnosti.

Jedním z možných vysvětlení, jak je to s naším "přítomným" a tedy nikoli "okamžitým" bytím je to, že náš mozek funguje jako kvantový počítač. Přiznám se, že k tomuto šílenému nápadu mě inspirovala přednáška Pavla Cejnara *Kvantové počítání*, kterou měl 2. října 2015 ve společnosti Pátečníků. Zde si ji lze celou stáhnout a vřele to doporučuji každému, kdo se chce dozvědět něco nového a není na danou problematiku odborník (skvělá popularizace):

<http://www.patecnici.net/category/video/>

To by vysvětlovalo i to, proč myslíme spíše formou tvorby představ a nikoli sekvenčně, logickými kroky. I to, proč se na rozdíl od normálního počítače tak často mýlíme, a to nikoli jen v důsledku toho, že nemáme dostatečné informace.

Z fyzikálního hlediska však myslet jako počítač nemůžeme. To, co umožňuje operace typické pro kvantové počítání v našem mozku nastat nemůže, podmínky jsou tam zcela jiné.

Jedním z vysvětlení by mohlo být, že děje v našem mozku jsou nějakým způsobem informačně propojeny s kvantovým mikrosvětlem. Tak to například vysvětluje významný fyzik Roger Penrose. K tomu je vynikající popularizující článek zde:

<http://www.osel.cz/7442-mame-quantove-vedomi-propojene-s-predivem-casoprostoru.html>

Podle mého názoru je to jinak. Vycházím i z principu interpretačního antropismu, který zformuloval John Barrow přibližně takto: Pokud platí evidentní, tj. to, že žijeme v takovém světě, ve kterém můžeme žít (a jako takový musí svět, ve kterém žijeme vyhovovat určitým parametrům, např. musí existovat určité matematické vztahy mezi jeho konstantami), tak čím vývojově vyšší entity našeho světa budeme uvažovat, tím lépe nahlédneme do samotných (matematických a fyzikálních) základů našeho světa.

A nejvyšší entitou, jakou známe, je právě naše myšlení, naše schopnost prožívat přítomné bytí jako nikoli okamžitě bytí.

Pak se ovšem nabízí určitá interpretace kvantového fungování mozku na bázi everettovské interpretaci mnohosvětovosti (multiversa), viz:

<http://www.zpovednice.cz/detail.php?statusik=461841>

Existuje exponenciálně multiplikované množství rozcházejících se vláken různých světů v důsledku každého kolapsu vlnové funkce, současně se však některá z těchto vláken propojují. A my žijeme v nějak definovaném shluku propojování vláken. V tom spočívá časová nebedovost našeho žití a to umožňuje našemu mozku myslet kvantově. Nikoli v důsledku propojení s mikrosvětem, ale v důsledku našeho žití v určité "myslí obyvatelné" části jsoucna, která má podobu shluku vláken everettovských světů. Shluku, který je nějak organizován, který podléhá nějakým zákonům, který má určitou stabilitu.

Lidský kapitál a investice do vzdělání: Kritický pohled

Jan Campbell

Předpokládám, že velká většina aktivních i pasivních účastníků konference představuje především subjektivní pohled, názory a výsledky své práce, nebo chápání tak důležitého tématu, jakým je člověk, jeho rozvoj a s jeho rozvojem spojené investice.

Pozorný účastník si jistě všiml, že se nezmiňují o lidském kapitálu, ale o člověku. Kdo mě zná jako osobu, nebo zná alespoň částečně některé z mých prací, ví, že již dlouhá léta nejsem zastáncem označení člověka jako kapitál. Proč se tedy účastním konference, s jejímž nazváním nesouhlasím?

Je tomu proto, že je mou potřebou, aby si povolání a univerzitní studenti se zájmem o rozvoj člověka plně uvědomili, že každý člověk a jeho rozvoj jsou částí složitějšího procesu rozvoje společnosti, ve které se člověk narodil, koná a umírá, a že není možné ignorovat konkrétní a významné kategorie, z nichž jsem si pro příspěvek vybral pouze jednu: Subjektivismus.

Subjektivismu je schopný tvořit podmínky pro rozvoj člověka jak směrem k progresu, tak i regresu. Předpokládám, že většina z přítomných bude nebo je schopna si představit, že integrální socium, to jest společenství lidí, se rozvíjí směrem k progresu, ale nerovnoměrně. Nerovnoměrný rozvoj je vlastní pouze společenství lidí na základě negentropie, která není vlastní ostatním prvkům přírody.

Negentropie, někdy zvaná syntropie, extropie, ectropie nebo dokonce or entaxie je ve své podstatě negativní entropie. Koncept negentropie zavedl a zveřejnil Erwin Schrödinger ve své populárně vědecké knize *Was ist Leben?*, anglicky *What is Life?*, česky *Co je život?* Kniha byla publikovaná v roce 1944. Později se objevili další vědecké veličiny, na příklad Léon Brillouin, který proces zkrátil do jednoho slova, negentropie, s cílem vyjádřit lépe pozitivní stránku procesu. V roce 1974, Albert Szent-Györgyi navrhl zaměnit negentropii pro názvem syntropie. Tento název může mít své kořeny v teorii italského matematika Luigi Fantappiè. Fantappiè se ve 40 letech minulého století snažil konstruovat jednotnou teorii biologie a fyziky. Nehledě na mnoho jiných pokusů zaměnit negentropii jiným názvem, lze i dnes konstatovat, že původní název se používá nejvíce. Je tomu pravděpodobně asi proto, že obsah negentropie lze shrnout do rovnice $Negentropie - Import = Export$.

Jak víme, sám Einstein prohlásil svého času: "Rovnice je pro mě důležitější, protože politika je pro okamžik, a rovnice pro věčnost." V případě člověka označovaného jako lidský kapitál, se vědomě nebo nevědomě vzdalujeme od této pravdy a tím se současně přibližujeme k politice a politizaci vzdělání a konání. Akademická obec a akademické instituce by si měly být této skutečnosti vědomi. A postavit se proti politizaci akademického vzdělání a s ním spojeného konání. Touto výzvou nemám v úmyslu hodnotit kvalitu příspěvků této konference, protože jsem je ani neslyšel, ani nečetl, ale vím, že pouze člověk jako jediný v přírodě má nejvyšší formu vědomí. Proto ho, a tím i Vás vážení přítomní, oslovuji.

S každým oslovením člověka je spojen jeho stav a stav prostředí. Stav člověka a stav prostředí, ve kterém člověk žije, tj. socium, komunita spojuje složité a na první pohled krásné spektrum zvané duha. Duha je výraz všeslovanský, v polštině je slovo *dęga*, v ruštině *duhá*, v srbštině a chorvatštině *duga* a tak dále, jehož společným jmenovatelem všech různých se mi jeví oblouk, něco klenutého, co spojuje, ale co současně, podobně jako nebeská duha, nasává svými konci ze země, a pije vodu, života.

Naproti slovo duh nemá s duhou jazykově nic společného. Není to samec od duhy. Duh je zdraví, síla, užitek a prospěch. Víme přece, že když nám jde něco k duhu, je nám to ku prospěchu. Neduh je ovšem opak zdraví a síly, je to nemoc. Kdo je neduživý, je nemocný, trauje se. Člověk nemusí být akademikem, ani jinak formálně vzdělaným aby si uvědomil, že náš socium trpí multi rozměrovým neduhem. Přijmu li pouze tuto tezi na vědomí, bude jasné, že lidská rakovinová buňka se také vyvíjí. Její vývoj je pro ni samotnou progresivním vývojem, s fatálními následky. Zde se nabízí otázka. Je příroda indiferentní? Lhostejná a dovolující přítomnému organismu rakovinové buňky se progresivně vyvíjet? Tento příklad neuvádím, abych vzbudil zájem, kritiku nebo dokonce odchod z konference.

Příklad uvádím proto, že si mohu představit – ne prognostikovat či předpovídat, že je principiálně možné každému z nás abstraktní úsudek, podle kterého jsou rozvoj a vývoj (nejenom vědomí a svědomí) člověka podobné vývoji rakovinové buňky. Ne regrese, ale progresu, opravdu nerovnoměrnému. Tím jsem se dostal blíže k neduhu sociuma, naší společnosti.

Společnost, ve které se s pomocí akademické obce podporuje rozvoj člověka, kterého charakterizuje chamtivost podporovaná narkotickým působením peněz, majících sílu sugescie, může rodit pouze surogáty. Surogáty elit, které jsou pěnou a falsifikátem zakrývajícím opravdovou podstatu, smysl a význam elity, kterou socium potřebuje jako sůl a kterou má akademické obec vzdělávat a vychovávat. Sugescie je velice silný a mocný instrument přinucení, schopen transformovat člověka v otroka.

Že se mnozí z nás již vědomě, či nevědomě cítí být otrokem místo člověkem dokazuje děni ve světě. Proto je nejenom mojí osobní potřebou jasně formulovat, že vzdělání bez výchovy je neduh. Proti pouhému vzdělání stojí pár, vzdělání a výchova. Tento pár je duh, zdraví a síla. Spojení vzdělání a výchovy a jejich přijetí jako nerozdělitelného páru symbolizuje také označení duha. Duha je něco klenutého, krásného, co spojuje, ale co současně, podobně jako nebeská duha, nasává svými konci ze země, a pije vodu. Dnes již mnozí vědí, že voda má paměť. Z časových důvodů se nemohu o tomto druhu paměti vyjádřit.

Paměť, kterou máme, dovoluje si vzpomenout na příklady vývoje matematiky včetně vlnové (nediskrétní) matematiky, elektromagnetismu, atomové a v neposlední řadě i termojaderné energie. Zmíněné oblasti vývoje dovolují lépe pochopit, proč diskuze o lidském kapitálu vede do slepé uličky, cul de sac se tomu říká ve Francii.

Pro přítomné, kteří nejsou matematiky, uvádím, že diskrétní matematika je spojena s reálným životem, je to řeč komputerových programů. Zabývá se těmi oblastmi matematiky, kde hrají hlavní úlohu celá čísla a jednotlivé konečné objekty. Diskrétní objekty jsou prezentovány převážně pomocí konečných grafů a množin. Slovo "diskrétní" je míněno jako opak "spojitého". Co se rozumí pod nediskrétní matematikou, vyplývá z uvedené definice.

V průběhu mnoha let výzkumu a experimentů v uvedených oblastech v 19. století se teoretickým výzkumem založeným na nediskrétní matematice neobdržely očekávané výsledky. Bylo potřeba další generace vědeckých kapacit, aby tyto kapacity ovládli aplikaci diskrétní matematiky a definovali nové vědecké disciplíny. Sem patří kvantová teorie, kvantová mechanika statistická fyzika a další. Uvádím to proto, že s jejich objevením se vytvořila potřeba – zdůrazňuji potřeba, ne chťič nebo dokonce přání, nových úkolů a cílů, a současně i epochální technický a technologický progres, pokrok, nejenom v oblasti atomové energie a atomové bomby.

Vzniklé potřeby definice nových úkolů a cílů nás dovedli například k termojaderné energetice. Současně s tímto progresivním vývojem a dosažením progresu, jsme však nastoupili cestu k oddálení se od reálného výzkumu světa a přírody. Reálný výzkum světa a přírody se zaměřuje výzkumem abstraktním a dnes již virtuálním. Nebezpečí, která pocházejí z takového výzkumu ignorujícího svět a přírodu si začínáme pomalu a jistě uvědomovat. Nejsem si ale jist, že všichni si uvědomují následky svého konání, především tzv. elity, o nichž jsem se krátce zmínil.

Produkty na bázi diskrétní matematiky nás přivedly a pokračují i nadále přivádět do slepé uličky. V této slepé uličce se podle mého hodnocení nachází nejenom ekonomie, účetnictví, v neposlední řadě i výuka a rozvoj člověka ve smyslu a spojení s kapitálem, ve kterých se realizuje snaha pojmát a hodnotit člověka jako lidský kapitál.

Na mnohem nižší úrovni potvrzuje argument pragmatický marketing. Bylo li na prvním stupni rozvoje kapitalismu s kapitálem prodat výrobu, to již na druhém vývojovém stupni téhož systému, se výroba soustředovala na uspokojení skutečných, domnělých a uměle vyvolávaných potřeb. V současné době, na cestě ke krizi, tj. bodu rozhodování, bodu nenávratu, se marketing orientuje na tak zvané a abstraktní hodnoty. Nevím, zda je přítomen někdo, kdo se zabývá touto tematikou a srovnáním vývoje a trendů.

Nevím také, zda je přítomen někdo, kdo se zabývá účetnictvím. I v něm nastoupila doba změn, které nechceme akceptovat. Podvojně účetnictví je možné, a brzo bude nutné ho zaměnit multidimenzionálním účetnictvím. Takové je založeno na tak zvané DIKW pyramidě. Standardní DIKW pyramida stojí na měření a faktech, abstrakci a v neposlední řadě na multidimenzionální klasifikaci a má čtyři klíčové úrovně: (D) data, (I) informace, (K) knowledge, and (W) wisdom, neboli vědění. Dosavadní pokusy a aplikace surogátů zmíněné formy účetnictví dokazují, že jsme ještě nedozráli a potřebuje ke svému vývoji lež, lenivost a lakomství. Bojíme se harmonie. Jsme nemocní, plní neduhu.

Proto si na konci příspěvku dovoluji vzpomenout posmrtně, v časopise Vesmír 94, červen 2015, zveřejněný matematický důkaz českého matematika Petra Vopěnky, o neexistenci množin všech přirozených čísel. Vopěnka nám zanechal nesmírně cenné poučení i pro tuto a následně konference: "Ve sporu mezi krásou a pravdou jsem se rozhodl pro pravdu teprve až v roce 2010, kdy jsem zjistil, že i integrální kalkul se bez existence množiny všech přirozených čísel nejen obejde, ale že taková dieta prospívá jak jeho kráse, tak jeho účelnosti. Iluzornímu světu klasické množinové infinitní matematiky by neméně dobře prospělo, kdyby byl ve své původní novobarošní podobě (to je bez nejrůznějších kýčovitých doplňků) uložen do muzea vzácných artefaktů lidského ducha.

Jestliže obor všech přirozených čísel není aktualizovatelný, následkem je skutečnost, tj. pravda, že množina všech přirozených čísel neexistuje. Tato skutečnost, tj. pravda, "odsunuje celý svět klasické infinitní množinové matematiky, založený právě na existenci množiny všech přirozených čísel, mezi pouhé iluze. V tomto iluzorním světě matematiky 20. století však bylo mnoho krásného a důmyslného vykonáno, takže jeho podlomení způsobené vyvrácením jeho základního kamene by mohlo být považováno za čin barbarský."

Podobně tomu bude s největší možnou pravděpodobností i se snahou vidět, posuzovat a používat člověka jako kapitál. Přeji si upřímně, aby téma konference a praktická vzdělávací a výchovná práce nejenom Vás přítomných, v budoucnu používala tzv. lidský kapitál a investice do vzdělání pouze pro srovnávací analýzu, a přešla k výzkumu reálného světa a přírody s cílem umožnit zainteresovaným mladé generace harmonický vývoj osobnosti, alespoň po dobu vzdělání a výchovy.

Tvárnost, o níž je řeč, nejenom v matematice ale při vzdělání a výchově, "se týká nekonečna jako takového, ne jako průvodního jevu velikostí, ale jako samostatného jedince. Jako toho, z čeho obory všech množin vznikají a do čeho zase zanikají pro vzájemnou neslučitelnost svých existencí. Toto parafrázování údajného Anaximandrova výroku má upozornit, že se z nekonečna stal Anaximandrov apeiron. A to apeiron čistý, všeobjímající a vše řídící. Dále už o něm hovořit nebudeme. Každým dalším výkladem bychom ho znetvářeli." Děkuji Vám za pozornost. Souhlasu netřeba.

4. Pracovní materiály

Ještě ke hře typu "Titanic"?

Radim Valenčík

Úvodní poznámka

Od M. Neuberta jsem dostal zajímavý podnět, který mě přiměl zamyslet se nad širším (společenským i historickým) kontextem hry typu "Titanic". Zde je to, co mně napsal:

"A shodou okolností jsem si včera přečetl i všech 6 dílů vašeho článku o hře Titanic.

Zkus zítra napsat, jakou hru máš na mysli přesně, nejen "typ" Titanic. A pak prosím upřesni tu historickou paralelu, v čem přesně že se historie v tomto konkrétním případě opakuje.

Přijde mi, že děláš totéž, co mi lidé kolem mne občas vyčítají - že si já myslím, že věc je tak jasná, že není třeba zbytečných slov. A ono asi je... Nechci téma zlehčovat, protože jistě nebezpečí hry Titanik taky cítím, ale osobně si myslím, že se stejnými symptomy, jak popisuješ, by se hrála i hra "Pozor, vyletí ptáček".

Podstata takové - i když jednodušší hry - hry by spočívala v tom, že se vytváří kouřová clona, která odvádí pozornost od závažných problémů a vývoje, třeba tím, že se vytváří zdání hry Titanic, o který ale ve skutečnosti nakonec nejde. Davové chování, zejména to hnané strachem, to je ideální prostředí pro řízení, protože dokážeš odhadnout jednání společnosti.

Já sám nevím, jak to ve skutečnosti je, ale až budete chystat ten příspěvek na konferenci, měli byste s touhle "mou" hrou rozhodně taky počítat."

Zamyslel jsem se nad tím, co si představuje M. Neubert pod tímto: "jakou hru máš na mysli **přesně, nejen "typ" Titanic**". Z hlediska teorie her je to totiž tak, že mám určitý model definovaný matematicky či alespoň koncept, který popisuje nějaké dilema, a ten nalézáme v různých situacích. Koncept hry jsem v rámci možností popsals (ještě je na něm třeba pracovat, aby byl jako matematický model zcela čistý). Připomenu to hlavní:

V případě, kdy vznikne situace, za které nemohou přežít všichni, řeší ti, kteří mají informace a kompetence následující dilema: Snažit se o společnou záchranu, resp. minimalizovat ztráty, nebo maximalizovat počet těch, které zbavíme šance na přežití, abychom zvýšili šanci na vlastní přežití?

Podrobněji viz: <http://radimvalencik.pise.cz/2688-hraje-se-hra-titanic-je-cas-odpovedet.html>

Po podrobném přečtení toho, co M. Neubert píše, jsem dospěl k závěru, že má na mysli to, abych popsal **kontext této hry v současné realitě**. Realita se totiž liší od modelu či konceptu určité hry tím, že se v "potkává" či "střetá" velké množství nejrůznějších her, které mají různou míru dominance a svůj výsledný vliv tak zesilují či oslabují. Hru v čisté (modelové) podobě v realitě prakticky nikdy nenajdeme.

Téma kontextu hry typu "Titanic" v současné společenské realitě je velmi náročné a požadavek, abych to udělal hned následující den, jsem nezvládl. Dostávám se k tomu až po několika dnech naplněných usilovným přemýšlením. Výsledky se pokusím **vyložit v podobě několika více či méně navazujících fragmentů**, ale tak, aby to bylo o tom, co se v současné době děje. Soustředím se při tom na následující body:

1. Pokud se skutečně hra typu "Titanic" hraje či rozhrává (a má z tohoto hlediska vyšší míru dominance), tak z toho plynou mimořádně významné důsledky pro odpověď na tradiční otázku "Co dělat?".

2. V pochopení historických a společenských kontextů toho, co se dnes odehrává (globálně i lokálně) existuje spousta "nedorozumění", přežívá spousta stereotypů, iluzí ale i vysloveně zcestných pohledů. Existence velmi vysoké míry diverzity v této oblasti, která není dostatečně kultivována schopností vyjasnit si formou komunikace pohled na některé zásadní otázky, má za následek ztrátu akčnosti v případech, kdy je nutné čelit zlu.

3. A to nejdůležitější: Je nutno velmi přesně rozlišovat několik vrstev současného dění, několik vlivů, které se potkávají, několika typů změn, které se vzájemně podmiňují. Přitom je nutné nacházet nejen to, co spolu vzájemně souvisí, ale i to, co spolu nesouvisí, resp. původně existovalo odděleně.

Nyní již k jednotlivým fragmentům historických a dobových kontextů hry typu "Titanic" tak, jak se tato hra hraje v současné době.

Problém setrvačného vidění v přelomové době

Jak se rodí myšlenka hry typu "Titanic"

Nejdříve se pokusím co nejjednodušeji, snad až banálně ukázat, jak dospívá **setrvačné myšlení v současné v současné přelomové době** k úvahám, kterými je hra typu "Titanic" rozhrávána. Základní úvaha je tato:

Lidí přibývá a jen tak se to nezastaví, žádný růst není a nemůže být neomezený a nelze ani zastavit proces bohatnutí bohatých a chudnutí chudých. V důsledku souběhu těchto všech tří faktorů (příliš mnoho lidí a bude jich víc a víc, omezeností na která naráží růst a bude narážet stále více, prohlubování ekonomické segregace) se dříve nebo později něco stane. A jedním z řešení je to, že ti, co mají moc, peníze a informace (což spolu vzájemně souvisí) si zajistí své přežití obětováním dostatečného počtu těch, co svou existencí způsobili, že k této situaci došlo. A tak se jen hledá, jak to udělat. Jak, obrazně řečeno, je "zavřít v podpalubí". V daném případě například – jak je poštvat proti sobě, aby se "zredukovali" mezi sebou vzájemně.

A tak se rozhrávají různé dílčí hry, které obsahují prvky hry typu "Titanic". Není totiž tak zřejmé, jak se ta či ona hra vyvine.

Co je to nikoli setrvačné vidění reality

Chyba je už v tomto setrvačném vidění. Právě ono spouští hru typu "Titanic". A místo toho bránit se tomu, když už je rozhrávána, dává větší šanci pro přežití ukázat, že existuje pozitivní řešení, které se obejde bez hry typu "Titanic".

Tomu, jaké jsou další motivy pro spouštění her typu "Titanic", se budu věnovat později. Nyní k otázce toho nejobecnějšího, o co v dnešní době jde, o změnu, která je svým rozsahem, hloubkou, převratností významem srovnatelná s průmyslovou revolucí, přesněji jde o změnu ještě větší. Právě proto, že se jedná o takový přelom, tak ho většinou nevidíme. **Setrvačným viděním totiž to, co je přelomové, ani vidět nelze.**

Tady stojí teorie před úkolem obvyčejné osvěty a popularizace. Musí umět příslušnou změnu popsat a vysvětlit tak názorně, aby co nejširšímu okruhu lidí došlo, o co jde. Aby si ji uměli představit.

Těžištěm budoucí ekonomiky, která může být jak trvale udržitelná, tak ještě více dynamicky rostoucí než ta současná ekonomika, jsou produktivní služby, služby spojené s nabýváním, uchováním a uplatněním lidských schopností, lidského kapitálu. Tyto služby jsou schopné jak "vydělat si na sebe", tak současně i otevřít prostor pro neomezený ekonomický růst.

Konkrétně to bude fungovat tak, že ten, **kdo v rámci své profese poskytuje nějakou produktivní službu (resp. podílí se na jejím poskytování), má příjem z podílu na ekonomických efektech této služby**. Ať již z toho, že napomůže někomu nabývat schopností, nebo přispívat k jejich uchování, případně lepšímu uplatnění. Každý, kdo rozvíjí své schopnosti tak, aby našly reálné uplatnění, tak nabízí druhému možnost uplatnění jeho schopností.

Výsledkem je souhrnné nabývání společenského inovačního potenciálu. Tj. schopnosti společnosti inovovat technologie, prostřednictvím kterých dochází k interakci mezi společností a přírodou.

S trochou fantazie

Zde je třeba zdůraznit, že svět, ve kterém žijeme (to, co je příroda a co tvoří přírodu), **umožňuje prakticky cokoli vytvořit téměř z ničeho.**

Jakmile se tento typ ekonomiky zrodí, může trvat pouhých dvě stě let, než v důsledku rychle narůstající inovačního potenciálu společnosti dojde k plnému a definitivnímu **"odlehčení" (osvobození se) společnosti od materiálních podmínek její existence**, tj. od závislosti na zdrojích surovin či energií. Všechno, co člověk bude potřebovat pro mnohem bohatší život než má nyní, bude vytvářeno s minimální zátěží našeho přírodního prostředí. A to i při podstatně vyšším počtu obyvatelstva.

Kdo nevěří, tak ať si představí, kolik surovin a energií se dnes používá k tomu, abychom přetahovali suroviny z jednoho konce světa na druhý. Ve svém souhrnu je to 95 % či 19/20 surovin, které k extenzivnímu přepravování jako jednomu z dominantních atributů současné ekonomiky slouží.

Zde je třeba zdůraznit, že jen malý zlomek lidí bude profesně působit jako ten, kdo se dnes označuje pojmem "vědec", tj. jako ten, kdo profesně inovace v oblasti technologií vymýšlí. Tak jako dnes přímo v oblasti zemědělství působí zlomek lidí a postupně jsou lidé uvolňováni i z materiální výroby. Velká většina lidí bude působit v oblasti produktivních služeb a obávám se, že ještě dlouho poté, co budou odvětví produktivních služeb stát na svém vlastním ekonomickém základě a expandovat, bude třeba skutečně dobrých ortopedů nedostatek.

Jakmile společnost vyřeší historickou úlohu osvobození se od materiálních podmínek své existence, bude následně řešit ještě významnější úlohu **osvobození se od fyzikálních podmínek své existence, tj. časoprostorových omezení.** Ale to již přenechejme dalším generacím. Chci tím jen říct, že přechod ke společnosti, jejíž ekonomika bude založena na produktivních službách, dává zcela dostatečný prostor pro budoucí vývoj.

Hlavní závěr: Žádná hra typu "Titanic" se hrát nemusí. Existuje nikoli katastrofické řešení současných problémů. Bohužel však došlo k souběhu několika "komplikací", které vytvářejí velmi intenzivní hrozby. O tom v dalších fragmentech.

Společenská podmíněnost přechodu k ekonomice založené na produktivních službách

Ohlédnutí za společenskou podmíněností průmyslové revoluce

Každý způsob výroby (vezmeme si například někdejší cechovní výrobu) má tendenci se setrvačně držet zuby nehty. Jednak proto, že překonat setrvačné vidění reality je obecně obtížné. Jednak proto, že daný stav vždy přináší někomu výhody a někomu nevýhody, někdo je privilegován a druhý diskriminován. A ti co mají peníze, moc a informace ze svých privilegií, se snaží tato privilegia, pocházejí právě z daného stavu, udržet.

Nikdo landlordům v Anglii či pozemkové šlechtě u nás nebránil podnikat a rozjet průmyslovou výrobu. A mnozí to také dělali. U nás na Blanensku třeba Salmové. Ale staré se prostě drží zuby nehty a tak se nové prosazuje obtížně, často za doprovodu společenských otřesů.

Marxův omyl

Marx (a nejen on) za budoucí převratnou změnu společnosti považoval změnu vlastnictví umožněnou i vynucenou rostoucím "zespolečenštěním výroby". V tom se mýlil. Ve změně, která je před námi, nepůjde ani tak o změnu vlastnických vztahů, jako o prosazení ekonomiky založené na produktivních službách. A základem této změny paradoxně nebude ani tak "znárodnění" jako spíše opak. To, aby mohly (dobrovolně a na tržním základě) vznikat kontrakty mezi poskytovateli a nabyvateli produktivních služeb. Tak, aby se poskytovatelé produktivních služeb mohli podílet na ekonomických efektech své činnosti, na tom, jak je jejich příspěvek k tomu, aby jejich klient nabyt, uchoval či lépe uplatnil své schopnosti, oceněn profesními trhy.

Marx měl v mnohém pravdu. Zejména pokud jde o jeho pojetí "všeobecné práce" a podřízení ekonomického systému tomu, co touto "všeobecnou prací" je. A s touto změnou souvisejí i změny ve vlastnických vztazích. Nikoli ovšem tak, jak si představoval.

A tak se lpění na vizi, kterou ke kanonické podobě přivedli marxisté, stává tím, co přispívá k setrvačnému vidění reality a blokuje velmi významnou a podstatnou část intelektuálního potenciálu, tolik potřebného pro zvládnutí úkolů, před kterými stojíme.

Přitom Marxovo pojetí dějin jako přírodně historického procesu a metodologická výbava takového chápání vývoje společnosti je to nejlepší, co dnes máme. A u nás konkrétně v interpretaci dodnes nesmírně aktuálního odkazu R. Richty.

Mj. na to, že to s tou změnou vlastnictví nebude tak jednoduché, upozornil ve svém prorockém a do puntíku se vyplněném díle skvělý pokračovatel v Marxově díle M. Djilas (pochopitelně ve své době označen za jednoho z největších revizionistů).

To, co nás čeká a před čím stojíme, je obdoba průmyslové revoluce, nikoli "buržoazní" revoluce. Jde o proměnu způsobu výroby, zrod nového ekonomického sektoru. Sektoru produktivních služeb. Podobně, jako se ve své době zrodil s řemeslné výroby průmysl. Uvedená změna má pochopitelně různé kontexty z hlediska zájmů skupin lidí, má svou politickou i ideologickou dimenzi, ale primárně jde o změnu způsobu výroby.

O co jde z politicko-ekonomického hlediska nyní (při zrodu společnosti, jejíž ekonomika je založená na produktivních službách)

Možnost podstatného vzrůstu role produktivních služeb působících na nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu přímo a bezprostředně koreluje s vytvářením **rovných podmínek, resp. rovných příležitostí** pro nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu. Jen v těchto podmínkách totiž mohou fungovat kontrakty založené na využívání investičních příležitostí spojených s rozvojem, uchování a uplatněním lidského kapitálu, jen za tohoto předpokladu může dojít k využívání těchto investičních příležitostí podle míry jejich výnosnosti.

Právě v této oblasti leží základ zájmové podmíněnosti přechodu ke společnosti, jejíž ekonomika je založena na produktivních službách. Právě zde se "láme chleba".

Konkrétní příklad komplikací. Sorosův obrat

Ještě na přelomu minulého a tohoto století G. Soros financoval v řadě zemí projekty, jejichž poctivým úmyslem bylo napomoci k vytvoření rovnosti příležitostí pro společenský vzestup nezávislý na výchozích majetkových poměrech člověka. Tj. pro podporu tendence, která měla kompenzovat důsledek toho, že "bohatí bohatnou a chudí chudnou", která měla omezit prohlubování ekonomické segregace společnosti.

Během jednoho desetiletí (jak přesně a kdy k tomu došlo nevím, protože jsem měl možnost to pozorovat pouze na dálku a zvnějšku) dochází k obratu o plných 180°. Soros se stává jedním z těch, kteří otevírají cestu k segregaci společnosti na bázi pozičního investování (tj. přeměny majetkové výhody v privilegium, které druhému omezuje možnosti využívání jeho investičních příležitostí a návazně pak i společenský vzestup).

Od pozičního investování zaměřeného na ekonomickou segregaci společnosti už je jen krůček ke hře typu "Titanic".

Jak a proč došlo k velkému Sorosovu obratu nevím. Bylo to jen stářím či únavou z neúspěšných pokusů prosadit projekty zaměřené na vyšší míru rovnosti příležitostí? Přidal se k ostatním, kteří začali rozehrávat hru

typu "Titanic"? Bylo to ze zklamání z toho, že jeho snaha o vytváření rovných šancí narazila na odpor vyplývající z nepochopení, že se ukázala v původní podobě neprůchodná?

A do toho vstupuje degenerace institucionálního systému společnosti...

"Nahodilý" (přesněji nikoli nutný) faktor, který vstoupil do hry

Základní podmínkou zrodu společnosti založené na produktivních službách umožňujících nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu je vytvoření vyšší míry rovnosti příležitostí pro společenský vzestup. Je to podmínka "sine qua non", tj. bez které to nejde.

To, co činí současnou dobu mimořádně složitou a mimořádně rizikovou je, že do **hry vstoupila obecně přítomná degenerace společenského systému, vycházejí z bujení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.**

Obecně přítomná v tom smyslu, že se jako určitý faktor (který hraje menší či větší roli) působila v dějinách vždy. Je to dáno logikou věci. Nejsilnější afinity (vztahy spřízněnosti) ve společnosti vznikají na základě toho, že osoby, které tyto vztahy spřízněnosti vytvářejí, na sebe ví něco difamujícího. A tak se vzájemně vydírají, ale i kryjí a protěžují. V normální společnosti, která není příliš těmito vztahy kontaminována, hrají tyto vztahy omezenou roli. Pokud člověk porušuje obecně přijaté zásady (zakotvené právně, morálně či zvykově), hrozí mu trest a většinou je trestán. Pokud se však vztahy založené na vzájemném krytí porušování rozbují, dochází k pravému opaku – podmínkou společenského vzestupu, kariéry, není to, že člověk je čistý jako lilie, ale že se namočil a je vydíratelný (jinak by se mohl stát "neřízenou střelou").

V podmínkách, kdy se vztahy založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad příliš rozbují, je pak těmito vztahy kontaminován celý institucionální systém společnosti, včetně (a především) těch institucí, které mají společnost před porušováním obecně přijatých zásad uchránit.

K tomu v současné době došlo. A kdykoli v historii k takovému zhoubnému bujení struktur způsobujících dysfunkčnost institucionálního systému dojde, dostává se z toho společnost velmi obtížně.

Bohužel je to ještě horší

Již to, co jsem uvedl v předcházejícím bodu, ukazuje, do jak složité situace jsme se dostali. Jenže ono je to ještě mnohem horší. Došlo totiž k propojení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad a struktur založených na investování do společenské pozice, resp. pozičním investování. A to následujícím způsobem: **Snaha dostat se mezi ty, co jsou "nahore" (intenzivní konkurence v oblasti pozičního investování), vedla k masovému porušování obecně přijatých zásad, které bylo zprvu trestáno, postupně však začaly převládat vztahy mezi těmi, kteří nebyli přistizení, ale naopak, začali vytvářet clonu vzájemného krytí a začali ovládat klíčové prvky institucionálního systému v těch oblastech, které jsou nezbytné pro ochranu společnosti před porušováním obecně přijatých zásad.**

Propojení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad se strukturami, které mají svůj původ v pozičním investování definitivně zvrátilo do té doby se (alespoň částečně) prosazující tendence k vytváření rovných podmínek (tj. nezávislých na výchozích majetkových poměrech) pro společenský vzestup. S historicky nebývalou intenzitou odstartoval proces majetkové diferenciaci společnosti se všemi důsledky na celkovou nerovnost (a bezmocnost velké většiny).

Spontánní propojování struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad se strukturami odvíjejícími se od pozičního investování vedlo ke ztrátě integrity zpravodajských služeb a ztrátě jejich vazby na stát. Původně zpravodajské služby běžně využívají osoby, které lze vydírat, a vydíratelné osoby protěžují (dosazují v oblasti svého působení) tak, aby prostřednictvím nich získaly co největší kontrolu nad příslušnou oblastí. Nyní došlo k tomu, že zpravodajské služby byly přímo vtaženy do prorůstání pozičního investování se strukturami založenými na vzájemném krytí, ztratily svoji integritu, oslabila se role centrál, zatímco na druhé straně vznikly autonomně fungující enklávy rozehrávající své hry, včetně geopolitických. Vzájemné propojení s finanční sférou, resp. se sférou globálně centralizovaného bankovníctví již bylo jen pokračováním uvedené tendence. Zasloužilo by si samostatný rozbor, ale nelze vše najednou.

Některé závěry

1. Současná situace je mnohem složitější, než se velká většina lidí domnívá. A přesto, že mnozí vidí jen pověstnou špičku ledovce, mají tendenci to vzdávat. Jenže právě to je to nejhorší, co by nás mohlo potkat. Řešení? Vidět smysl v poznávání reality, toho, o co jde. Se vším všudy. A nenechat se odradit, že všechno je složitější, dramatictější i nebezpečnější, než se zdálo. Doba potřebuje takové lidi, kteří to dokážou. A každému, kdo má v sobě zárodek dosáhnout takového vztahování ke světu, je nutno maximálně pomáhat. A bojovat za každého, kdo by ztrácel chuť či orientaci.

2. To, že se rozehrávají a dokonce již hrají hry typu "Titanic" v různých oblastech, považují za logický důsledek výše uvedeného. To, že těchto her je více, je svým způsobem dobře. Zatím se nedaří jednotná koordinace. V některých z těchto her jsou jedni "nahore", v jiných jsou titíž "dole". A to nám dává čas bránit se. Bránit se zejména tím, že ukážeme alternativu, která se bez hry typu "Titanic" obejde. Tj. tu, která je založena na prosazení ekonomické role odvětví produktivních služeb.

3. Je nutno důsledně odlišovat tři roviny:

- Základní změnu, o kterou jde: Přesun těžiště ekonomiky do oblasti produktivních služeb. Je to změna spíše "technologická". Týká se změny v podílu různých sektorů v ekonomice, kdy dochází i k proměnám samotných sektorů. Tj. v daném případě bude sektor produktivních služeb nejen expandovat, ale bude měnit i svoji podobu. (Podobně jako se kdysi řemesla změnila v průmysl.)

- Základní podmíněnost této společenské změny: Tou není společenské vlastnictví či zestátnění, ale postupné vytváření podmínek pro vyšší míru rovnosti příležitostí k nabytí, uchování a uplatnění lidského kapitálu. Tak, aby ekonomika založená na využití investičních příležitostí spojených s rozvojem schopností člověka měla svůj reálný základ a umožnila překonat bariéry spojené s pozicím investováním či ekonomickou segregací.

- Aktuálně působící dobovou překážku: Bujení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, které prorostly s pozicím investováním a výrazně zvyšují rizika přežití v důsledku toho, že se na této živné půdě rozehrávají hry typu "Titanic".

Dodatek: Dobrá zpráva

Na webových stránkách OSEL (Objective Source E-Learning) byl zveřejněn článek, který mně udělal velkou radost. Ukazuje, že není nutné hrát hru typu "Titanic". Tj. že na naší Zemi a v našem Vesmíru je dost prostoru pro to, aby mohl pokračovat exponenciálně dynamický a současně trvale udržitelný rozvoj. Je to dobrá zpráva. Strategie orientované na cílenou "redukcii" (vyvraždění) velká část obyvatelstva naší planety jsou nejen perverzní, ale i "mimo mísu". To platí i pro strategie, které chtějí zavést centrální řízení omezené a reglamentované spotřeby.

Potěšilo mě i to, že článek vznikl v našich (českých) podmínkách a na základě výsledků vědy a techniky dosažených u nás (v naší zemi) a v intencích toho, co český vklad do vývoje světové vědy přinesl. Máme co říci světu.

A v neposlední řadě mě potěšilo, že tento zásadní článek byl publikován právě na OSEL, kterému fandím. Jedná se o velmi bohatý a reprezentativní zdroj informací, který je spravován s obrovskou obětavostí.

Článek J. Kůse byl nazván (ne zcela vhodně, resp. zavádějícím způsobem – k tomu se vyjádřím) "*Lidská práce možná nebude důležitá*" a lze jej najít na:

<http://www.osel.cz/8446-lidska-prace-mozna-nebude-dulezita.html>

V záhlaví článku je uvedeno:

"Tento text Jiřího Kůse, předsedy Asociace nanotechnologického průmyslu ČR, uveřejňujeme u příležitosti prvního českého Nano dne, který se dnes, ve středu 23. září, odehrává v Liberci. Právě Liberec je symbolem českých nanotechnologií, protože nanotechnologiemi žije. Právě tady vymysleli revoluční nanospider – první stroj na světě, který dovede průmyslově vyrábět nanovlákná."

Nyní již celý článek (pro odlišení proloženě):

Rozvoj elektroniky, digitálních technologií a chytrých materiálů ignoruje plány a analýzy úředníků vlád i fundované studie vědců, a běží po exponenciálně do neznáma. To, co se zdálo na počátku předpověditelné, se dostalo za hranice lidské zkušenosti. Autoři bestselleru "Druhý věk strojů" to vtipně přirovnávají k historce o počátcích šachu. Učenec Sissa ben Dahir, který je vymyslel, požadoval od krále, aby mu dal na první pole šachovnice jedno zrnko pšenice, na druhé dvě zrnka, na třetí čtyři, na další osm, šestnáct a tak dále, vždy dvojnásobek předchozího počtu. Zdánlivě skromné přání odhalilo záludnost exponenciálního růstu. Na první polovinu šachovnice ještě stačila zkušenost a představivost o množství obilí, ale za polovinou už počet zrnků začal stoupat v násobcích miliard a biliónů. Taková čísla na králově dvoře neznali.

Paralelu v našem věku můžeme hledat v empirickém zákonu Gordona Moora, který v roce 1965 předpověděl, že se každých 18 měsíců při zachování výkonu a ceny zmenší elektronický obvod na polovinu. Také exponenciálně a stále funguje. Problém je ale v tom, že jsme se po 50 letech již octli na pomyslné druhé polovině šachovnice technologického rozvoje. Exponenciálně se dostala do fáze zrychleného růstu, který už je mimo naši zkušenost a představivost. Úvahy, co bude na konci, a pokusy se na to připravit, jsou liché.

Zúčastnil jsem se nedávno panelové diskuze o digitální ekonomice. Vzduchem poletovaly otázky, jestli stroje lidem nevezmou práci a která pracovní místa zůstanou, co by měl stát podporovat, jaké předměty by se měly učit ve školách, abychom se připravili atd. Jenže, co když na druhé polovině šachovnice bude potřeba především kreativita a ne znalost vzorečků nebo základů kybernetiky. Na MIT už teď pracují na pokročilých avatarech, co když časem vědomí překročí hranici lidského mozku a propojí se do stroje. Vždyť úplně přesně

neznáme podstatu hmoty, energie, prostoru ani vesmíru. **Možná všechny ty proměny probíhající po exponenciálně mají hlubší význam, který nám zatím zůstává skrytý.**

Evidentně jsme na prahu velkých změn. Souvisejí s technologiemi, **můžeme jim dát tedy nálepku nové průmyslové revoluce, jedná se ale současně o změnu, která se zásadně dotkne i sociální oblasti, politiky, doslova každého aspektu života lidí na naší planetě.** Na druhé straně šachovnice nalezneme **technologické zázraky třeba v podobě nano-tenkého neviditelného pláště, ale také svět, kde je energie (skoro) zadarmo.** Cena solárních panelů klesá po exponenciálně, v Austrálii už mají technologii průmyslového tisku solárních článků na ohebnou fólii. Každé zařízení, **každý předmět, včetně našeho oblečení, si bude vyrábět vlastní energii Díky Slunci, pohybu, interakcím pokročilých biomateriálů.**

Můžeme se vsadit, že se druhá polovina šachovnice bude odehrávat v globální síti. I počet uživatelů internetu roste exponenciálně. Každá věc bude mít vedle fyzické i svoji digitální podobu. Zároveň bude život i více lokální ve smyslu lokálního 3D nebo 4D tisku věcí denní potřeby, lokální výroby potravin, lokální výroby energie. Tématem politických bojů blízké budoucnosti asi nebude pravicový nebo levicový étos, ale spíše centralizace versus decentralizace, kontrola a cenzura dat versus liberální brouzdání digitálními světy. Současné pirátské strany jsou možná zárodkem budoucího typu politických uskupení.

Jak se na to tedy všechno připravit? Co podporovat a co ne? Jsou programy typu Industrie 4.0 nebo české Digitální revoluce, smysluplné? Je důležité si uvědomit, že nevíme, co bude na konci, ale své životy nebo velkou část z nich prožijeme v období transformace. Neměli bychom se bát, ale spíše se radovat z přicházejících nadějí ekonomického růstu. Například nastupující autonomní transport si vyžádá přestavbu všech komunikací na chytré silnice a dálnice se spoustou čidel a signalizačních prvků. Změna energetiky na decentralizovanou výrobu z obnovitelných zdrojů doslova v každém domě a bytě bude znamenat boom pro stavební a elektroinstalační firmy. Zavádění internetu věcí, tedy sítě, kde jsou všichni, lidé i přístroje propojeni, je zase příležitostí pro IT firmy. **Mají se lidé obávat, že jim práci vezmou stroje? Spíše se zdá, že v tomto přechodném období bude práce až nad hlavu. A na posledním políčku druhé poloviny šachovnice? Tam možná už potřeba lidská práce nebude vůbec důležitým tématem.**

K tomu:

Nejdříve k názvu článku, který vychází z poslední věty. Vize, kterou nabízí J. Kús, je zcela odlišná o toho, s čím přicházejí zastánci tzv. "čtvrté průmyslové revoluce" (jejich vize je projevem setrvačného myšlení v přelomové době, podrobil jsem ji kritice, viz odkazy v závěru tohoto článku). J. Kús pokračuje v tradicích toho nejlepšího, co se zrodilo na naší půdě, čímž mám na mysli zejména Richtovo pojetí práce a role vědy ve slavné "Civilizaci na rozcestí". V článku není nikde řečeno, že práce nebude potřebná! Naopak – potřeba práce poroste, bude jí "nad hlavu", jak velmi výstižně říká J. Kús. A ví dobře, o čem mluví. To, že "potřeba lidská práce nebude vůbec důležitým tématem" znamená, že prostě postupně zmizí rozdíl mezi prací a volným časem. Reálnou náplní života bude plný rozvoj schopností člověka a jejich produktivní uplatňování.

A v čem se O. Krejčí mýlí?

Hrál jsem si s tímto textem a chtěl jej zveřejnit, až víc uzraje. To, co se děje je bezprecentní nátlak a je potřeba číst, co se vlastně děje. K tomu zastaralá schémata nepomohou. Proto uveřejňuji s předstihem (ještě nedozrálé). Ale je potřeba učit se na probíhajícím dění chápat, o co jde. Zde je první část článku, který jsem chtěl zveřejnit, až dozraje:

21. září 2015 poskytl pro První zprávy Oskar Krejčí rozhovor, který je na jedné straně velmi erudovaným pohledem na současnou realitu, na druhé straně ukazuje následující:

Za první: Ani tak zkušený a přemýšlející odborník (a vědec v pravém smyslu slova) nepochopil, že model objasnění geopolitického vývoje "postaru", tj. jako výsledek jednání států, které hrají určité hry a které jsou v těchto hrách vedeny více či méně racionální reprezentací již neodpovídá realitě. Je to starý a zavádějící model, který neumožňuje postihnout nejdůležitější jevy a ani dostatečně spolehlivě předvídat vývoj.

Za druhé: Státy (jejich institucionální systémy) jsou ovládnány vlivovými skupinami, které jsou mimo jakoukoli kontrolu. Tyto vlivové skupiny dosazují jak vrcholové politiky, tak i viditelné představitele mocenských složek, včetně zpravodajských služeb apod. Tyto vlivové skupiny vytvořily globálně propojený systém, ve kterém vůbec nejde o zájmy jednotlivých států.

K tomu si dovoluji předběžně učinit pár poznámek, ze kterých vyplývá řada verifikovatelných (a pochopitelně i falzifikovatelných) závěrů:

- To, co se jeví jako selhání racionality politické reprezentace je ve skutečnosti projevem toho, že viditelná politická reprezentace je dosazena na základě výsledků globálního špiclování, je vydíratelná a vydírána, plní roli figurek a málokdo z ní má šanci i schopnost se z této role vymanit.

- Systém moci (založený na propojení struktur vzniklých pozičním investováním a struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, které penetrovaly institucionální systém včetně

mocenských, finančních a zpravodajských center) uvedl do chodu mechanismus "vytloukání klínu klínem". Velká lež je překrývána ještě větší lží, velká lumpárna ještě větší lumpárnou, velká tragédie ještě větší tragédií. Tento proces se sám od sebe nezastaví a už vůbec nelze spoléhat na racionalitu dosazené reprezentace. (K tomu podobně odkaz 1.)

- Proces "překrývání" lží lžemi a lumpáren lumpárnami bude gradovat. Bude se "tlačit na pilu". Začala hra o čas. Zřetelně se projeví snaha, abychom byli zaskočeni, abychom rezignovali na pochopení toho, co se děje. A svět bude hnán do ještě dramatičtějších událostí. Hraje se totiž hra "Titanic" (ať se nám to líbí či nelíbí). (K tomu podrobněji odkaz 2.)

- Zásadní otázkou bude to, zda a nakolik se podaří oslabit vliv těch mocenských struktur, které budou (v určitém smyslu zoufale) "tlačit na pilu", eskalovat situaci. Které budou ochotny zajít jakkoli daleko. Logikou vývoje k tomu budou tlačeni. Budou však narážet na neochotu podřídit se i ze strany těch, kteří systému doposud slouží či plní v něm roli figurek. Budeme se stále častěji setkávat s případy vystřízlivění slouhů.

- Jedním z projevů toho bude (a v některých zásadních momentech současného vývoje už to začíná) neschopnost silového prosazení "řešení" konfliktu jeho vyhrocování a demonstrativním uplatňováním politiky dvojího metru. Celý systém moci, jejíž obrysy jsem naznačil, se totiž začíná rozpadat právě ve chvíli, kdy se nedaří prosadit prestižní řešení demonstrující schopnost prosadit politiku dvojího metru v tom či onom konkrétním případě. A to ani přes snahu zajít jakkoli daleko, použít k tomu jakékoli prostředky.

Nyní již nejvýznamnější pasáže z rozhovoru s O. Krejčím (odpovědi jsou proloženy a modře, to nejdůležitější v nich jsem zvýraznil tučně):

PZ: Na internetu se na druhé straně objevuje řada komentářů, které tvrdí, že za současnou vlnou migrace je snaha Spojených států destabilizovat Evropu. Ta, potažmo Evropská unie, představuje pro USA konkurenta, kterého je třeba oslabit. Sdílette tento názor?

Také jsem se mnohokrát setkal s touto představou. Samozřejmě nikoliv v mainstreamových sdělovacích prostředcích, které upřednostňují hru na diskusi mezi stejně smýšlejícími. Setkal jsem se s ní v debatách se studenty či kolegy. Osobně ale tento názor nesdílím.

PZ: Proč?

Především nejvyšší představitelé evropských mocností, ale i novináři v hlavních sdělovacích prostředcích už několik let vykazují podřízenost názorům a prioritám Washingtonu. Pryč jsou časy, kdy francouzský prezident Jacques Chirac či německý kancléř Gerhard Schröder dokázali vzdorovat tlaku USA, aby se připojili k intervenci v Iráku. Dnes není třeba unijní politiky k něčemu nutit drastickými akcemi, jako je migrační vlna. Vzniklo něco jako "atlantická elita", skupina politiků, úředníků a publicistů spojených na veřejnosti řečmi o solidaritě či západních hodnotách. V praxi pak jsou sjednoceni zapojením do obhajoby především amerických zájmů. Jádrem této atlantické elity je stmeleno takovými akcemi jako bombardování Jugoslávie, intervence v Iráku a Libyi či podpora válečné opozice proti syrské vládě. Všimněte si, jakou vzájemnou podporu vykazovali ti, kteří si zašpinili ruce při náletech na Jugoslávii, jací jedinci se dokázali přesouvat z NATO do Evropské unie.

PZ: Přívrženci vize amerického zdroje migračních problémů ale zdůrazňují především konkurenční ekonomické zájmy USA a Evropy.

Evropská a severoamerická ekonomika jsou provázané. Dnes nikdo pořádně neví, které evropské podniky jsou americkým vlastnictvím a které americké podniky mají evropského majitele. O vlastnických podílech nemluvě. Destabilizace unijní ekonomiky zákonitě povede k propadu ekonomiky USA. A pak je tu to, co americký politolog Samuel Huntington nazývá "davoská kultura". Název je odvozen od švýcarského města, kde se na Světovém ekonomickém fóru každoročně schází tisíce obchodníků, bankéřů, vládních úředníků, intelektuálů a novinářů z mnoha zemí. Je to prý "soubor názorů, hodnot a doktrín, které dnes zastává mnoho lidí v západní civilizaci a také někteří lidé z civilizací jiných". Hodnot obecných – podle Huntingtona je to "víra v individualismus, tržní hospodářství a politickou demokracii". Ty přirozeně konkretizuje a realizuje ten nejmocnější; ten, kdo má světovou síť odposlechů a je schopen okamžitého globálního raketového úderu. Také se v této souvislosti mluví o "washingtonském konsenzu". To je desatero, které koncem 80. let zformuloval britský ekonom John Williamson. Je to krédo, které vyznávají tři instituce: Mezinárodní měnový fond (MMF), Světová banka (SB) a ministerstvo financí USA.

PZ: Vraťme se zpět k migraci. Vy sám říkáte, že příčinou současné migrační vlny do Evropy jsou především války v severní Africe a na Blízkém východě. Ty ale rozpoutal především Washington. Není v tom, co říkáte, protimluv, když zároveň tvrdíte, že migrační vlnu cíleně nevyprovokovaly Spojené státy?

Příčinná souvislost ještě neznámá úmysl. Většina amerických akcí, o kterých mluvíte, byla velmi špatně promyšlená a má celou řadu neplánovaných důsledků. Včetně trvajících bojů v Afghánistánu, Iráku, Sýrii, ale i krvavých zmatků v Libyi. Migrace je zákonitý důsledek válek, které v Bílém domě na jejich začátku pokládali za snadné a krátké. Migrace není výsledkem konspirace, ale hrubých politických a vojenských chyb. Tedy alespoň já se tak domnívám – a mohu se samozřejmě mýlit. Skutečnou motivaci chování státníků v mezinárodních vztazích je téměř nemožné rozkrýt.

PZ: Podivné výsledky válek, které vede Západ, jsou zřejmé. Ekonomické i morálně-politické škody jsou obrovské. Proč tedy Západ nezmění politiku?

Když pomíneme nedostatek racionality a zájmy některých skupin vojenskoprůmyslového komplexu, je tu obava ze ztráty tváře. Strach některých mocností z ponížení, když uznají chybu. Všimněte si, jak opatrně ruská diplomacie řešila první kolo války kolem Sýrie, kdy Moskva zabránila bombardování Sýrie v duchu libyjského scénáře. Například americký prezident tehdy dostal v Petrohradě prostor oznámit jako první, že Damašek přistoupí na dohodu o likvidaci chemických zbraní.

PZ: V čem vidíte nedostatek racionality současné politiky Západu?

Rozumná politika se opírá o věcnou analýzu, o přesné vyhodnocení vlastních sil a sil těch druhých a stanovení priorit...

PZ: To nezní moc srozumitelně.

...Nikdo z dnešních západních vůdců nedokáže říci: nesmíme bojovat na několika frontách najednou, když to nezvládneme. Teď je nutné soustředit všechny prostředky, a to jak Západu a Ruska, tak i vlády v Damašku, na boj proti tzv. Islámskému státu. Pak na stabilizaci regionu, protože válka odtud vyhání do nepřipravené Evropy miliony běženců. Až tyto úkoly zvládneme, pak je možné rozdat si to znovu se syrským prezidentem. Ale neválet! Kromě toho, že Západ neumí vyhrávat, vraždění už bylo víc než dost a existují i jiné prostředky, jak dosáhnout cíle.

PZ: Takto podané se vše jeví snadné, ale oba víme, jak těžké je chtít po lidech, nejen státnících, aby pochopili, že se mýlí. Jak by podle Vás měla začít změna politického kurzu, která by vedla k zastavení proudu běženců?

Především by se Západ měl naučit dělat kompromisy, přestat si plést spravedlnost a právo s nadvládou Washingtonu. Nelze donekonečna odpovídat Moskvě na výzvy ke společnému boji proti tzv. Islámskému státu a terorismu tím, že se Rusko musí napřed Spojeným státům podřídit. To není možné očekávat od mocností, které mají sebeúctu a chtějí hájit své vlastní zájmy. Rusko a Čína je nutné chápat jako partnery, ne jako vazaly. Jsou to jiné státy než Německo či Francie. A pak – je těžké podřízovat se washingtonskému vedení, které dvě dekády vrší jednu strategickou chybu na druhou.

Celý rozhovor viz: <http://www.prvnizpravy.cz/zpravy/politika/oskar-krejci-iluze-a-chyby-atlanticke-elity/>

Zítřka se k rozhovoru vrátím a v intencích toho, co jsem uvedl v úvodu, jej podrobím analýze. Návazně pak zformuluji některá doporučení, pokud jde o odpověď na otázku, co dělat.

Odkazy na teoretické zdroje:

1. Struktury a mechanismy toho, jak funguje současná moc, jsou popsány v monografii *Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb*, která je plně ke stažení na:

http://www.vfs.cz/prilohy/konference/lk_2015_perspektivy.pdf

2. K tomu, co je hra typu "Titanic" podrobněji viz:

<http://radimvalencik.pise.cz/2688-hraje-se-hra-titanic-je-cas-odpovedet.html>

Zdroj: <http://radimvalencik.pise.cz/2743-spechaji-proc-a-v-cem-se-o-krejci-myli-1.html>

Dnes podrobně rozeberu klíčové pasáže rozhovoru O. Krejčího. Ještě před tím však připomenu vybrané základní pojmy ze slovníčku v monografii *"Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb"*:

Struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad (zkráceně -struktury založené na vzájemném krytí): Jedná se typ sociálních sítí, které mají podobu vzájemného vydírání, vzájemného krytí i vzájemného protěžování v institucionálním systému společnosti těch, co na sebe vědí něco takového, zveřejnění čehož by v daných společenských podmínkách vedlo k jejich difamacii a potrestání. Vazby v těchto strukturách jsou mimořádně pevné, mají tendenci propojovat se s vazbami založenými na investování do společenské pozice a ovládat částečně či za určitých podmínek i plně institucionální systém společnosti.

Jádro vyjednávání vlivu struktur založených na vzájemném krytí (zkráceně - jádro vyjednávání vlivu): Spontánně se utvářející skupina osob zastupujících různé struktury založené na vzájemném krytí, která vyjednávají společný vliv uplatňovaný prostřednictvím těchto struktur a zejména pak způsob reakce na případnou indiskrecii v rámci těchto struktur, ke které dochází v případech, když se některá osoba či skupina osob v těchto strukturách cítí nedoceněna či ohrožena.

Základní ideové paradigma jádra vyjednávání vlivu (zkráceně – základní ideové paradigma): Souhrn postojů a postupů (toho, co se musí uznávat a dodržovat) při vyjednávání vlivu uplatňovaného koordinovaným postupem struktur založených na vzájemném krytí, zejména pak při řešení problémů spojených s indiskrecií. Základní ideové paradigma na jedné straně ospravedlňuje ty, kteří ve strukturách na vzájemném krytí působí, v očích jich samotných, na druhé straně orientuje na aktivity, které jsou pro uplatňování efektivního vlivu struktur a překrývání jejich praktik i důsledků uplatňování těchto praktik nezbytné. Umožňuje globální koordinaci vlivu struktur založených na vzájemném krytí a v případě potřeby koncentrování jejich vlivu do lokálních podmínek. Základní ideové paradigma má klíčový význam pro stabilitu moci generované působením struktur založených na vzájemném krytí. Modifikace a proměny tohoto paradigmatu jsou jedním z faktorů, který nejvíce ovlivňuje globální dění.

Investování do společenské pozice (zkráceně - **poziční investování**): Pořizování pozičních statků za účelem vytvoření nerovnoprávného postavení lidí hlediska využívání investičních příležitostí (jak těch, které jsou spojeny s nabýváním schopností, tak těch, které jsou spojeny s jejich uplatněním). Má celou řadu forem od prestižní či okázalé spotřeby až po spotřebu související s rozhráním her, v nichž vítězí ten, kdo disponuje většími finančními prostředky (právní spory, omezení bezpečnosti apod.).

Struktury založené na pozičním investování (zkráceně – **poziční struktury**): Spojování osob, které disponují velkými finančními prostředky, do skupin či sociálních sítí, které se (z hlediska využívání investičních příležitostí, ale i každodenních společenských styků, místa bydlení, trávení volného času apod.) oddělují od ostatního obyvatelstva.

Celé viz: <http://radimvalencik.pise.cz/1956-jake-reformy-a-proc-337-slovnicek.html>

Nyní porovnání starého a nového modelu:

- Starý a již nevyhovující modelu se dívá na hráče, kteří jsou vedeni logikou své více či méně racionální, více či méně inteligentní reprezentace.

- Nový model vychází z toho, že institucionální systém je natolik narušen penetrováním struktur založených na vzájemném krytí, že moc je generována zcela jinými mechanismy. To, co se projevuje jako ztráta racionality reprezentace států, je ve skutečnosti důsledkem dosazování vydíratelných, zkorumpovaných a manipulovatelných osob mocí pocházející z propojení struktur vzniklých prorůstáním pozičního investování a struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

Již první otázka položená v rozhovoru O. Krejčímu, kterou jsem zveřejnil včera, je položena špatně. Připomínám hlavní část jejího obsahu:

"za současnou vlnou migrace je snaha Spojených států destabilizovat Evropu. Ta, potažmo Evropská unie, představuje pro USA konkurenta, kterého je třeba oslabit".

Všimněte si, jak je v uvedené formulaci podsouváno, že hráči, kteří hrají současné hry, jsou identičtí se státy a jejich politikou. To už delší dobou neplatí.

O. Krejčí se od myšlenky, že se USA snaží oslabit EU, distancuje a zdůvodňuje to tímto:

"Především nejvyšší představitelé evropských mocností, ale i novináři v hlavních sdělovacích prostředcích už několik let vykazují podřízenost názorům a prioritám Washingtonu. Pryč jsou časy, kdy francouzský prezident Jacques Chirac či německý kancléř Gerhard Schröder dokázali vzdorovat tlaku USA, aby se připojili k intervenci v Iráku. Dnes není třeba unijní politiky k něčemu nutit drastickými akcemi, jako je migrační vlna. Vzniklo něco jako "atlantická elita", skupina politiků, úředníků a publicistů spojených na veřejnosti řečmi o solidaritě či západních hodnotách. V praxi pak jsou sjednoceni zapojením do obhajoby především amerických zájmů. Jádro této atlantické elity je stmeleno takovými akcemi jako bombardování Jugoslávie, intervence v Iráku a Libyi či podpora válečné opozice proti syrské vládě. Všimněte si, jakou vzájemnou podporu vykazovali ti, kteří si zašpinili ruce při náletech na Jugoslávii, jací jedinci se dokázali přesouvat z NATO do Evropské unie.

I on se zde dopouští chyby, že ztotožňuje hráče hlavních her se státy. Pokud by hráči byli více či méně totožní se státy, měla by jeho argumentace logiku. Jenže v dnešní době jsou hráčem úplně jiné subjekty a řídí se úplně jinou logikou. Jakou? Systém státních institucí ovládaný strukturami založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad (dosazování zkorumpovaných zkorumpovanými, aby mohli být snadno ovládnáni) ztrácí rychle efektivnost, resp. vede k poklesu ekonomické efektivnosti. To má narůstající sociální dopady na obyvatelstvo. A tak se rozehrála hra typu "Titanic". **Hra spočívající ve vyvolávání a vyhrocování konfliktů, hra překrývání velké lže ještě větší lží, velké lumpárny ještě větší lumpárnou, velké tragédie ještě větší tragédií, velkého konfliktu ještě větším konfliktem, hra v rámci které se snaží ti "nahore" uzavřít ty "dole" v podpalubí.**

Tady už vůbec nejde o to, že současná euroreprezentace (dosazené na základě globálního špiclování, aby byla plně servilní vůči moci, která ji dosadila) je plně konformní vůči zájmům USA. Tady jde o odepsání EU jako nositele hodnot, které vytvářejí přirozenou bariéru hře typu "Titanic". A současná euroreprezentace je nejen natolik servilní, ale na skutečné evropské hodnoty již zapomněla, že jsme svědky toho, čeho jsme svědky. Naštěstí je tato euroreprezentace natolik tupá a samolibá, že nám to dává šanci. Pokud ovšem správně pochopíme hru a budeme se efektivně bránit.

O. Krejčí na další otázku pokračuje ve svém způsobu uvažování:

"Destabilizace unijní ekonomiky zákonitě povede k propadu ekonomiky USA. A pak je tu to, co americký politolog Samuel Huntington nazývá "davoská kultura". Název je odvozen od švýcarského města, kde se na Světovém ekonomickém fóru každoročně schází tisíce obchodníků, bankéřů, vládních úředníků, intelektuálů a novinářů z mnoha zemí. Je to prý "soubor názorů, hodnot a doktrín, které dnes zastává mnoho lidí v západní civilizaci a také někteří lidé z civilizací jiných". Hodnot obecných – podle Huntingtona je to "víra v individualismus, tržní hospodářství a politickou demokracii". Ty přirozeně konkretizuje a realizuje ten nejmocnější; ten, kdo má světovou síť odposlechů a je schopen okamžitého globálního raketového úderu. Také se v této souvislosti mluví o "washingtonském konsenzu". To je desatero, které koncem 80. let zformuloval britský

ekonom John Williamson. Je to krédo, které vyznávají tři instituce: Mezinárodní měnový fond (MMF), Světová banka (SB) a ministerstvo financí USA."

Propad ekonomiky je tak jak tak neodvratný. Ti, co jsou nositeli skutečné moci (tak, jak je popsána ve slovníčku viz výše) se spíše zabývají tím, **jak nedopustit sjednocení masového odporu proti propadu ekonomiky** v euroatlantické zózně.

Připomenutí Davosu je na místě. Tam to v roce 1992 začíná. Už tam bylo možné vyčíst, o co jde:

"Počítá se s vyvoláním globální instability, s vyvoláním globálního střetu, v němž by měly být nasazeny "migrační zbraně". Jde o řízené procesy masové migrace z "odepsaných" zemí dozemí takzvané vyspělých..."

To jsem napsal před několika léty (přesněji koncem roku 1992) a připomenul před pár týdny, viz:

<http://radimvalencik.pise.cz/2273-zacala-valka-s-pouzitim-migracnich-zbrani.html>

Už tehdy začal proces vyvolávání konfliktů s cílem oslabit Evropu (EU a její přirozené vazby na Rusko) s cílem eliminovat Evropu nikoli jen jako silného hráče, ale zejména jako nositele hodnot (od zrodu antické řecké racionality, přes římský moderní demokratický stát, křesťanskou racionalizovanou vzájemnost, novověkou racionalitu až po poučení ze dvou velkých evropských selhání). To vše doposud bylo zárukou toho, že žádný další masakr ve velkém (tak velkém, že ho nemusí přežít ani "vyvolení") neprojde.

Zdroj: <http://radimvalencik.pise.cz/2710-pred-00-uprkrize-zacalo-to-havlem-v-davosu-1992.html>

Nechme O. Krejčího pokračovat dál:

"Většina amerických akcí, o kterých mluvíte, byla velmi špatně promyšlená a má celou řadu neplánovaných důsledků. Včetně trvajících bojů v Afghánistánu, Iráku, Sýrii, ale i krvavých zmatků v Libyi. Migrace je zákonitý důsledek válek, které v Bílém domě na jejich začátku pokládali za snadné a krátké. Migrace není výsledkem konspirace, ale hrubých politických a vojenských chyb. Tedy alespoň já se tak domnívám – a mohu se samozřejmě mýlit. Skutečnou motivaci chování států v mezinárodních vztazích je téměř nemožné rozkrýt." Ale lze rozkrýt, jakmile se na to podíváme prizmatem logiky nového modelu. Tady se O. Krejčí skutečně mýlí. Vyplývá z toho ovšem to, jak silný je protivník.

A ještě více poučná je odpověď na následující otázku:

"Podivné výsledky válek, které vede Západ, jsou zřejmé. Ekonomické i morálně-politické škody jsou obrovské. Proč tedy Západ nezmění politiku?"

O. Krejčí odpovídá:

Když pomíneme nedostatek racionality a zájmy některých skupin vojenskoprůmyslového komplexu, je tu obava ze ztráty tváře. Strach některých mocností z ponížení, když uznají chybu. Všimněte si, jak opatrně ruská diplomacie řešila první kolo války kolem Sýrie, kdy Moskva zabránila bombardování Sýrie v duchu libyjského scénáře. Například americký prezident tehdy dostal v Petrohradě prostor oznámit jako první, že Damašek přistoupí na dohodu o likvidaci chemických zbraní.

Zde jsou dva důležité momenty:

- Jednak velmi velmi zjednodušené, resp. zcela nesprávné zdůvodnění toho, co se odehrává, "nedostatkem racionality". Ne, ne, ne. Protivník není hloupý, on jen hraje velmi sviňskou hru.

- Jednak dobrý postřeh (O. Krejčí je vynikacím analytik s obrovskými zkušenostmi), že jde o obavy "ze stráty tváře". Jenže na tom je založena současná moc, která za každou cenu prosazuje politiku dvojího metru a která poskytuje těm, kteří jsou na ni napojeni, in-side informace rozhodující o tom, kdo je "in", kdo se řídí tím, jaké řešení bude prosazeno, a to doslova za každou cenu. Jakmile by skončila schopnost prestižního prosazování "řešení", skončí i možnost využívání poskytování in-side informací k získávání a ovládnutí souvěrců. A to by byl i konec té moci, která dnes působí jako dominantní.

Jen jako další ilustrace pohledu O. Krejčího, který vychází ze zastaralého modelu:

"Rozumná politika se opírá o věcnou analýzu, o přesné vyhodnocení vlastních sil a sil těch druhých a stanovení priorit... Nikdo z dnešních západních vůdců nedokáže říci: nesmíme bojovat na několika frontách najednou, když to nezvládáme. Ted' je nutné soustředit všechny prostředky, a to jak Západu a Ruska, tak i vlády v Damašku, na boj proti tzv. Islámskému státu. Pak na stabilizaci regionu, protože válka odtud vyhání do nepřipravené Evropy miliony běženců. Až tyto úkoly zvládneme, pak je možné rozdat si to znovu se syrským prezidentem. Ale neválejte! Kromě toho, že Západ neumí vyhrávat, vraždění už bylo víc než dost a existují i jiné prostředky, jak dosáhnout cíle."

V této větě je jádro nepochopení toho, o co jde: "Nikdo z dnešních západních vůdců nedokáže říci: nesmíme bojovat na několika frontách najednou, když to nezvládáme." Vždyť základem je právě politika vyhrocování, politika tlačení na pilu, politika "překrývání horšího ještě horším". To je samotná podstata současné moci. A kdo by projevil trochu rozumu na úkor slouhovství, okamžitě by vypadl ze hry. To není jen skupinová konformita (kolektivní zblbnutí), to je reality fungování současné moci.

Závěrečné doporučení, které O. Krejčí dává, je falsifikací nového modelu, o kterém hovořím, a současně tím, co umožní verifikovat, zda nový model platí. V tom smyslu, že to, co O. Krejčí doporučuje Západu, nemůže viditelná reprezentace současné moci dělat, resp. je dosazena tak, aby ji to "ani nenapadlo". Bude postupovat přímo opačně a prosazovat "řešení", která budou znamenat větší a větší útrapy, větší a větší rizika přežití pro nás všechny:

"Především by se Západ měl naučit dělat kompromisy, přestat si plést spravedlnost a právo s nadvládou Washingtonu. Nelze donekonečna odpovídat Moskvě na výzvy ke společnému boji proti tzv. Islámskému státu a terorismu tím, že se Rusko musí napřed Spojeným státům podřídit. To není možné očekávat od mocností, které mají sebeúctu a chtějí hájit své vlastní zájmy. Rusko a Čínu je nutné chápat jako partnery, ne jako vazaly. Jsou to jiné státy než Německo či Francie. A pak – je těžké podřizovat se washingtonskému vedení, které dvě dekády vrší jednu strategickou chybu na druhou."

Opak toho, co doporučuje O. Krejčí, bude reprezentace dosazená současnou mocí, resp. současnými mechanismy moci dělat, dokud nerozkódujeme, jaká hra je hraje a jak v té skutečné hře neprohrát. Dokud se nerozšíří znalost toho, jak se efektivně bránit a zabránit tomu nejhoršímu.

V předcházejících dvou částech jsem ukázal rozdíl mezi starým (nevyhovujícím) a novým modelem toho, jak funguje současná moc. Využil jsem k tomu velmi dobrý rozhovor s O. Krejčím, který ovšem – a o tom jsem hluboce přesvědčen – v souladu se starým modelem podceňuje velmi nebezpečné aspekty fungování současné moci. To, co se z jeho pohledu jeví jako ztráta racionality reprezentantů současné moci, je ve skutečnosti projevem velmi dobře promyšleného, ale také hodně sviňského plánu destrukce, který byl dlouhou dobu připravován a který má podobu hry typu "Titanic". Ta vychází nejen z potřeby překrýt důsledky toho, co současná moc napáchala, ještě většími zločiny, ale také z neschopnosti představit si perspektivu budoucího vývoje, viz:

<http://radimvalencik.pise.cz/2692-historicke-i-dobove-kontexty-hry-typu-titanic-ii.html>

Co s tím? Pokusím se na to odpovědět v bodech:

1. Předně a především pochopit, co co dnes jde. Přestat myslet ve starých schématech, přestat myslet setrvačně, přestat si dělat jakékoli iluze o reprezentantech současné moci. – Současná doba k tomu dává mimořádnou příležitost a také nás k tomu nutí. Je to otázka přežití.

2. Potřebujeme dosáhnout obratu ve "stmelování řad" těch, co vedou současný vývoj ke katastrofickému vyústění. K tomu připomenu ze včerejší části tohoto článku závěrečná slova z rozhovoru s O. Krejčím: *"Především by se Západ měl naučit dělat kompromisy, přestat si plést spravedlnost a právo s nadvládou Washingtonu. Nelze donekonečna odpovídat Moskvě na výzvy ke společnému boji proti tzv. Islámskému státu a terorismu tím, že se Rusko musí napřed Spojeným státům podřídit. To není možné očekávat od mocností, které mají sebeúctu a chtějí hájit své vlastní zájmy. Rusko a Čínu je nutné chápat jako partnery, ne jako vazaly. Jsou to jiné státy než Německo či Francie. A pak – je těžké podřizovat se washingtonskému vedení, které dvě dekády vrší jednu strategickou chybu na druhou."* Jenže právě toto, to, co by bylo nejvíce potřeba a čím by se mělo začít, se nejvíce trestá mechanismy vládnoucí moci. Proto je nutné:

- Využívat každou příležitost k osvětě, k prezentování vize, která si nevyžaduje hru typu "Titanic".

- Působit se značnou dávkou empatie. Za zlem, které nastupuje, jsou tak silné mechanismy, nad kterými ti, co zlo vypustili, nemají žádnou kontrolu. Je potřeba vytvářet nejširší spojení. Nejsou nepřátelé a všichni jsou potenciální spojenci. Jen někteří propadli zlu, stali se figurkami ve sviňské hře. Ta se stává stále svinštější. Proto někteří budou ztrácet chuť v ní pokračovat. Těm je potřeba pomoci. Za ty je potřeba bojovat. A je také nutno vědět, že těm, co se pokouší vyskočit z mechanismů reprodukce zla, hrozí značné represe.

- Soustředit se na efektivní akce odporu a ne na dysfunkční. Tím mám na mysli to, že ty, kteří se stali figurkami ve sviňské hře, je třeba vymanit z moci, pod jejíž kontrolu se dostali, vymanit z pasti skupinové konformity (kolektivního zblbnutí) – a nikoli hurá protesty je sjednocovat. Každá akce musí mít vysoký intelektuální a ideový náboj, dostat se pod kůži těm, které hra ovládla, rozklížit jejich utvrzení se v tom, že to, co dělají je normální a že bez nich by to bylo ještě horší. (Jako aktuální příklad může sloužit brutální nátlak na reprezentaci států Zemí Visegrádu, to, jak se někteří naprostému nesmyslu snaží vzdorovat, jiní pod nátlakem ustupují: Pro efektivní odpor platí – je nutné rozklížit, nikoli sjednocovat ty, kteří jsou mechanismy současné moci tlačeni k páčání zla.)

3. Uvědomovat si, že v logice věci bude dramatickost, osudovost, antihumánní a možná i tragický rozměr toho, co se děje, narůstat. Nenechat se tím zaskočit. Předvídat vývoj událostí a neustále na příkladech prokazovat, že nic jiného než kvalifikovaný odpor nám k záchraně nepomůže. Chce to dobré nervy, odvahu vidět věci, jak jsou, zachovat klid a dobrou mysl. Život (nejen vlastní) stojí zato.

Zde (v těchto momentech, v těchto epizodách současného dění) se bude projevovat, jak zruďná je současná moc a jak se vymkla kontrole:

- Původ Islámského státu a odhalení toho, kdo za ním stojí a čemu slouží.

- Snaha za každou cenu zabránit tomu, aby Rusko pomohlo v boji proti Islámskému státu.

- Tichý souhlas současné euroreprezentace doprovázeným hrubým nátlakem vlivových skupin USA na likvidaci Kurdů jako skutečných bojovníků proto Islámskému státu.

- Snaha neomaleným způsobem nutit reprezentaci zemí EU k importu Islámského státu formou podpory nekontrolované a nátlakové imigrace.

(Obávám se, že jakmile se obrysy těchto lumpáren začnou obnažovat, spustí ti, co jsou v zajetí vládnoucí moci, ještě větší lumpárnu.)

Základy nové ekonomie (dobra)

Radim Valenčík, Petr Wawrosz

Jedním ze základů neoklasického přístupu, který sdílí i hlavní proud mikroekonomie, je pojetí člověka (spotřebitele) jako subjektu, který maximalizuje svůj užitek v souladu se svými preferencemi na základě racionální volby. Jedná se o model, který se při řešení řady teoretických úloh i při aplikaci teorie v praxi osvědčuje, ale který má i řadu omezení. Kritika nedostatků tohoto modelu je zpravidla jednodušší, než jeho překonání modelem vhodnějším. Jeden z pokusů o takovou kritiku byl dán v podobě knížky *Ekonomie dobra a zla* (Sedláček, 2009), odbornou veřejnost však nepřesvědčila o tom, že přináší něco nového.

V našem příspěvku v přímé návaznosti na klasická díla z ekonomické teorie vymežíme témata či oblasti, ve kterých je přesah neoklasického modelu člověka nezbytný, a zformulujeme některé výchozí prvky modelu rozvinutějšího. Konkrétně - využijeme Friedmanovu představu o produktivním charakteru spotřeby domácností a Beckerovo pojetí představivostního kapitálu. Na základě toho se pokusíme o vytvoření konceptu dynamického pojetí užítka jako funkce času a o algebraický koncept interakce a slučování prožitků, který umožňuje lépe pochopit existenciální dimenzi života člověka, resp. prožitkového přítomného bytí, a vyjádřit to, co lze považovat za "maximalizaci užítka" podstatně přesněji, než to lze učinit využitím neoklasického aparátu. **Přítomné bytí chápeme jako zpřítomňování minulého vztahováním se k budoucímu (v rámci kterého, a nikoli mimo něj, probíhá proces ekonomické volby).**

Rozpory v neoklasické teorii užítka a Friedmanova koncepce jejich řešení

Neoklasické pojetí užítka jako subjektivního požitku předpokládá striktní oddělení spotřebních a investičních aktivit. Investiční aktivity přinášejí budoucí výnos, avšak žádný aktuální užitek, zatímco spotřební aktivity přinášejí aktuální užitek, ale žádný budoucí výnos. Oddělení spotřebních a investičních aktivit je základem neoklasického modelu mezičasové volby spotřebitele, vysvětlení úroku apod. V realitě se však investiční a spotřební aktivity prolínají a nelze je oddělit. Od pořízení a spotřeby většiny spotřebních statků očekáváme budoucí výnos a současně nám pořízení a spotřeba těchto statků přináší i potěšení (užitek ve smyslu požitku či prožitku).

S tímto problémem se poměrně jednoduše vyrovnal M. Friedman ve své klasické práci *Teorie spotřební funkce* (1957) Podle má spotřeba produktivní charakter v tom smyslu, že se lidé (domácnosti) chovají v souladu s dlouhodobou strategií, kterou můžeme vyjádřit mj. i jako **maximalizaci současné hodnoty budoucího příjmu z pořízování a provozování aktiv sestávajících se jak z lidského, tak i nikoli lidského kapitálu**. Lidská schopnost oceňovat něco požitky či prožitky má jen rozhodovací funkci "on-line", cílem je sledování dlouhodobé strategie (Friedman 1957, s. 16. 17.) Tohoto momentu si všímá i M. Sojka v předmluvě své knížky o Friedmanovi (*Milton Friedman*, 1996).

Beckerova teorie představivostního kapitálu

O podrobnější vyjádření toho, jak funguje lidská psychika při on-line rozhodování z hlediska výše uvedeného Friedmanova pojetí spotřeby domácností se pokusil G. Becker (*Preference a hodnoty*, 1977), který čistě ekonomickým uvažováním podkryl to, co se odehrává v hloubi naší psychiky, viz např.: *"Váha, kterou jedinec klade na budoucí užítky při určování nynějších rozhodnutí, je ovlivněna tím, jak dobře si může představit podobu budoucích užítků. Schopnost anticipovat budoucí užítky není pevně stanovena, i když má pravděpodobně biologické složky (viz podnětná analýza provedená Rogersem, 1994). Lidé mění váhu připisovanou budoucím užítkům vynakládáním většího množství času, úsilí a statků na vytváření osobního kapitálu, který jim pomáhá lépe si představit budoucnost. - Celá staletí filozofové, ekonomové a mnozí další tvrdí, že většina lidí podhodnocuje budoucí užítky, protože si jen obtížně představuje budoucnost. To sice může být pravda, ale zároveň se lidé cvičí, aby omezili a někdy i více než potlačili jakýkoli sklon k jejímu podhodnocování. Analýza provedená v této knize dovoluje lidem maximalizovat diskontovanou hodnotu nynějších a budoucích užítků vynaložením času a dalších zdrojů na tvorbu "představivostního" kapitálu, který jim napomáhá lépe ocenit budoucí užítky (viz Becker a Mulligan, 1994)." (S. 24.) "Představivostní kapitál nejen že ovlivňuje diskont budoucího užítka, ale rovněž mění preference statků působením na nynější a budoucí volby. Ten, kdo klade větší váhu na budoucí důsledky současných voleb, je mnohem pravděpodobněji angažován v aktivitách, které zvyšují budoucí užítky, možná na úkor současného užítka." (S. 25.)*

Z tohoto hlediska je aktuální prožívání našeho vztahování se k realitě jednak vztahování se k budoucímu a jednak zpřítomňování minulého, a to právě na základě představivostního kapitálu.

Dynamický model užítků a algebra užítků

Užitek ve smyslu prožitku trvá v čase. Toto trvání v čase mívá zpravidla tři podstatně odlišné části:

1. Fáze: Anticipace budoucího prožitku, těšení se (příp. naopak obávání se v případě očekávání negativního prožitku), ale též zvyšování užítu vztahováním současných situací, aktivit a nabývání statků k budoucímu.

2. Fáze: Užívání si užítu při přímé spotřebě příslušného statku či služby.

3. Fáze: Zpřítomňování prožitého užítu.

Zde mohou nastat nejrůznější situace, které lze graficky vyjádřit a interpretovat. Uvedeme tři příklady:

S prvním případem se setkáváme nejčastěji. V první fázi se těšíme na budoucí prožitek, což nám samo prožitek přináší. Čím blíže jsme dosažení prožitku, tím je naše potěšení intenzivnější. Následuje prožívání toho, na co jsme se těšili, začíná působit zákon klesajícího užítu. I po skončení přímého prožívání příjemný prožitek ještě doznívá.

Druhý příklad také asi každý zažil na vlastní kůži. V první fázi máme přehnaná očekávání. Ve druhé fázi se dostává prožitek podstatně menší, než jsme si představovali. Ve třetí fázi pak následuje kocovina, zklamání, nepříjemný pocit z toho, co jsme prožili.

Třetí příklad neobsahuje fázi těšení se, resp. anticipace prožitku. Ten se dostavuje až při přímém užívání, zato ve velmi silné podobě. Prožitek zanechává příjemnou vzpomínku a dlouhodobě doznívá.

Celkový užitek lze chápat jako integrální hodnotu, tj. – s využitím výše uvedených grafů – jako plochu pod příslušnými křivkami. Prostřednictvím našich preferencí (toho, jak něčemu dáváme přednost) odhadujeme velikost celkového užítu. Koncept, který vychází z maximalizace přírůstku užítu, z tohoto hlediska není zcela přesný.

Naše užítka v podobě prožitků přitom nejsou na sobě nezávislé. Některé se mohou vzájemně zesilovat, některé naopak oslabovat či potlačovat. Každopádně platí, že při souběhu dvou či více prožitků vzniká prožitek, který není prostým součtem původních prožitků.

Jedná o případ, kdy výsledkem spojení dvou či více entit (prožitků) je opět nějaký prožitek, tj. entita, která patří do stejné množiny. Pokud bychom k vyjádření této skutečnosti použili jako oporu určitý matematický koncept, pak je to případ obdobný univerzální algebře, kdy výsledek operace s objekty (v našem případě interakce mezi prožitky) je objekt, který patří do stejné množiny. V určitém smyslu tak můžeme hovořit o algebře našich prožitků.

Diskuse a závěr

Z řady důvodů lze předpokládat, že doba pro přesah neoklasického konceptu (modelu), člověka jako subjektu maximalizujícího užitek, který hlavní proud ekonomické teorie dosud využívá, nazrála. Nejde přitom jen o kritiku tohoto konceptu, ale zejména o nalezení jeho přesahu, který by byl teoreticky rozvinutější a byl oporou pro řešení úloh či vysvětlení reálných problémů, která jdou nad rámec neoklasického přístupu.

Jako standardní přístup, který se k řešení této úlohy nabízí, je využití vhodných konceptů, které nějakým způsobem strukturují oblast příslušného přesahu. V daném případě přesahu zaměřeného na postižení dynamiky našeho prožívání světa a interakce prožitků, kterými nabývají naše preference akční charakter a umožňují nám rozhodování on-line.

K vytvoření vhodného aparátu bude nejdříve nutné sestavit vhodnou typologii funkcí popisujících dynamické vlastnosti prožívání užítu. Návazně pak bude nutné sestavit i typologii interakcí mezi prožitky a definovat "algebru" prožitků.

Současně bude důležité analyzovat některé typické životní situace a jevy, s nimiž se setkáváme při interakci člověka s jeho prostředím.

Lze očekávat, že při řešení otázky maximalizace užítu v pojetí, které přesahuje neoklasický koncept, bude hrát mimořádně významnou roli potřeba v rozvíjení, uchování a uplatnění schopností člověka, která umožňuje maximalizovat existenciální náplň lidského života, tj. zpřítomňování minulého (prožitého) a vztahování se k budoucímu.

Hledání dobré otázky

Ladislav Žák

V různých kulturách se objevuje moudrost, že je důležitější se umět dobře ptát než dobře odpovídat. V té židovské dokonce platí jako imperativ, kdy rabí udeří tazatele, požadujícího od něj odpověď na svou otázku, aby si pamatoval, že nikdy nemá měnit dobrou otázku za sebelepší odpověď. To, jak důležité je umět se dobře ptát po skutečně základních východiscích našeho konání, svědčí vzpomínky Roberta McNamary, ve kterých padla jeho slavná věta: „mýlili jsme se, strašně jsme se mýlili“

McNamara si prý teprve v rozhovorech s vietnamskými veterány na přelomu 80. a 90. let uvědomil, že USA nevedly ve Vietnamu válku proti komunismu, jak si představovaly a deklarovaly navenek, ale proti národně-osvobozeneckému hnutí, které neslo symboly komunismu proto, aby získalo spojence. Je to poučné a zároveň inspirativní.

Je dobré si stále klást otázku, zda vedeme své úsilí správným směrem, zda bojujeme na správné frontě. Dnešní doba je plná hledání nového paradigmatu a je potřeba si přiznat, že zatím hledání nepřiliš úspěšného. Převládající základní otázkou, kterou je v tomto úsilí kladena, je otázka, co bude po kapitalismu. Čím více a déle o tom sám přemýšlím, čím více diskutuji na téma nové společenské formace sleduji, docházím k přesvědčení, že to není úplně dobře položená otázka. Kapitalismus je podle mého jenom jméno, které se úporně prosazuje jako název něčeho, co možná ani neexistuje. Je to důsledek naší touhy neustále něco pojmenovávat a potom třídit. Někteří chytráci si z toho třídění a pojmenovávání udělali dokonce vědu a jiní to nutí opakovat děti ve škole. Prvobytně pospolná společnost, otrokářství, feudalismus, kapitalismus, socialismus, komunismus..., kdo by si to nepamatoval stejně jako pravěk, starověk, středověk a novověk či románský, gotický, renesanční, barokní, rokokový, moderní a postmoderní atd. atd.

Možná ten základní problém není v tom, co přijde po čem, ale v tom, co je teď. Hegel kdysi velmi trefně poznamenal, že to, kdy něco začalo, poznáme, až když to skončilo. Protože už máme několik výkladů toho, kdy kapitalismus začal, mělo by podle tohoto Hegelova bonmotu platit, že také už také několikrát skončil. V dějinách lidské civilizace se prolíná hospodářské využívání kapitálu, stejně jako léna a otročké práce a jiných „výrobních faktorů“ v různých podobách, množstvích a kvalitách. To na čem záleží, je to, jak se srovnává způsob nakládání s bohatstvím se způsobem nakládání s mocí a jak se obojí setkává s podporou společnosti.

Je známo, že ekonomická věda pracuje s jakýmsi nepochopitelným preparátem člověka, kterého nazývá „homo economicus.“ Významným krokem vpřed by bylo, kdyby ekonomie pochopila, že je třeba vnímat skutečnost, že člověka nelze úplně jednoduše dělit a vypreparovat z něj jenom vlastnosti vhodné pro daný popis, o který se věda snaží, buď jako zdroje síly jeho svalů nebo mozkové činnosti. Základem ekonomických úvah by měl být tedy celý jeden člověk, protože existuje rozhraní člověk-stroj. Ekonomie se pyšní tím, že se nazývá společenskou vědou, ale ve skutečnosti neuznává ani člověka natož společnost. Naopak současná ekonomie je hluboce nehumánní v tom, jak člověka systematicky degraduje na lidské zdroje nebo lidský kapitál. Člověk jako takový je pro současnou ekonomickou vědu zcela zbytečný a je si zapotřebí přiznat, že naposledy viděl v ekonomii člověka Adam Smith, který byl především morálním filosofem a jeho dílo „Bohatství národů“ bylo jenom něco jako vedlejší produkt.

Pokud chceme hovořit o ekonomii, ale i o sociologii jako o společenských vědách, pak je naprosto nezbytné, abychom přijali fakt, že základem společnosti není ani jednotlivec, ani jeho rádobý vědecké preparáty, ale dvojice a její vztah. Znamená to, že to o čem tu běží, není překonání kapitalismu, ale překonání individualismu. Je to individualismus, který rozkládá současnou společnost, ničí důvěru mezi lidmi i lidskou důstojnost samotnou. Jsme na prahu možného zlomu společenského vývoje, kdy společnost přestává být společností a stává se volným tekutým nahromaděním individuí. Takovou parodií společnosti je samozřejmě nejen možno umístit do libovolné formy nebo národy, lze ji libovolně dělit a spojovat, ale je dokonce i stlačitelná a přenositelná. Samozřejmě, že taková představa společnosti bez kořenů, páteře a struktury je lákavou představou pro elity, které ji chtějí ovládat.

Odpovědí na tlak individualismu není socialistický kolektivismus, který po svém zhroutil přinesl zdrcující návrat individualismu v podobě tolik žádoucího stavu. Kolektivismus byl od samého počátku zcela chybnou koncepcí, která zejména v podmínkách západní civilizace neměla naději na úspěch. Kolektivismus stejně jako individualismus neumožňuje vybudovat jakoukoliv nosnou společenskou strukturu mezilidských vztahů, které mohou být postaveny jenom na vztahu dvojic, na párech. Jiná struktura mezilidských vztahů totiž není ani prakticky, ani teoreticky možná. Ukazuje se, že možnou reakcí na ničivý vliv individualismu na společnost je spíše dualismus, dualita nebo bijungace z latinského „iungo“, což značí spojit pár ve významu postavit most, přes zapřažení koní k vozu, až po uzavření mírové smlouvy. Systém partnerství, vzájemného uznání a sdílení obrazů, hodnot a odpovědnosti ve dvojicích. Je celkem lhostejné, jak jsou tyto dvojice či páry složeny, jde o kvalitu jejich vztahu. Mírou této kvality je míra uznání, sounáležitosti a vzájemné odpovědnosti za sdílený vztah. Nejde tedy o pouhou komunikaci, o nezávazné sdělování přes nějakého prostředníka nebo centrálu, jde o tvorbu a sdílení bezprostředního, skutečného vztahu.

Výjimečnost duality postihuje i řada moudrostí z nejrůznějších kultur. Jen obtížně bychom hledali soubor lidových moudrostí, který neobsahuje analogii k úslovím, jako jsou „ve dvou se to lépe táhne“ nebo „dva jsou rada a tři jsou zrada“. Připomenu ještě zásadní tezi, že naše prostředí umí počítat jen do tří. Jeden, dva, moc neboli singular, duál, plurál nebo singularita, linearita a nelinearita. Pozice, které vytvářejí tři koule na kulečnicku, už nelze jednoznačně určit a je nutné použít pravděpodobnost. Dualita je tedy jenom jeden z možných světů a vliv těch ostatních nelze ignorovat, tak, jak se tomu často v různých časech dělo a děje. Osvícenství v konečném důsledku dualitě daleko více ublížilo, jakkoliv ukázalo, co všechno může párové přiřazování, měření a třídění o našem prostředí povědět. Přesto zůstává dualita jednou ze tří základních poloh bytí. Bylo by krásným

námětem pro moderní vědu hledat k těmto základním dimenzím lidského a společenského bytí jejich fraktální podoby.

To podstatné je ale hledání dobré otázky. Otázka, co bude po kapitalismu, je možná zavadějící. Moderní tržní hospodářství a peníze osvobodily více lidí než jakákoliv revoluce v dějinách. Je to opět směna na základě smlouvy, jako typicky přímá duální operace, která leží v základu jakéhokoliv hospodářského systému bez ohledu na to, jak jej nějaký mudrc pojmenuje. Bohužel, platí, že všeho mnoho škodí, a tak je třeba příliš tekuté společnosti složené z jednotlivců, kteří se sice dají dobře ovládat, ale netvoří společnost, znovu strukturovat, a tak i stabilizovat. Nejde o nic jiného než zaměnit paradigma ovládnutí za sdílení, začít využívat své úsilí a moderní technologie k podpoře nehierarchických, solidárních vztahů namísto hierarchických a vrátit rodině její klíčové místo ve společnosti. Snad je skutečně lepší otázka jak překonat individualismus než jak překonat kapitalismus. Navíc, myslet si, že to, čeho je údajně ohlašován konec, je právě kapitalismus, je možná hlubokým omylem. Pokud něco končí, pak je to daleko spíše neolit s jeho paradigmatem usedlé práce a náboženství pro hlupáky a možnosti snadno a vesele žít z hlupáků, kteří pracují a modlí se, pro chytráky.

Možná bude lépe, než bojovat s větrnými mlýny kapitalismu, trhu, vymýšlet nové -ismy a propočítávat jejich parametry a efektivnost jejich ekonomického systému, vytvářet si kolem sebe strukturu sdílených bilaterálních a solidárních vztahů, mít kolem sebe dobrou rodinu, dům či družstvo, přátele, spolupracovníky a o vztahy s nimi pečovat. Bez toho, že budeme jako lidé takové vztahy masově vytvářet a pečovat o ně, že budeme budovat vzájemnou blízkost, se nic v naší společnosti nezmění a tekutá společnost nakonec zmizí, vyteče z nádoby a někde se vsákne nebo se vypaří s nepředvídatelnými důsledky. K tomu směřujeme nyní, když jsme to jenom my, kteří se opájíme tím, jaká jsme skvělá individua, nad která není, kterým se musí ostatní obdivovat a sloužit jim.

Jsmo to výhradně jen my sami, kdož přestáváme být o své vlastní vůli a pro své vlastní pohodlí lidmi, a zároveň tak ničíme lidskou společnost. Je to opět jen a jen na nás samotných, na naší vlastní vůli a troše úsilí, abychom se znovu stali lidmi a přitom zároveň ustavili lidskou společnost. Společnost párů a jejich vztahů.

Opravdu nevím, jestli je otázka, co s individualismem, lepší než ta, co s kapitalismem... Jenom se mi zdá, že máme na tu, co s kapitalismem, příliš hloupých odpovědí na to, abychom se dobře ptali...